

LA CONSTRUCCIÓN D'UNA CIUTAT INDUSTRIAL: LA CLASSE OBRERA TERRASSENCA PREN LA PARAULA (1902-1931)

MANUEL MÁRQUEZ BERROCAL

Professor i Doctor en Història Comparada Política i Social (UAB).

Vocal de la Junta del CEHT

Recepció i acceptació: novembre del 2023

Resum: El moviment obrer terrassencs va trencar amb la moderació del segle XIX, després de la vaga del 1902 i la dura repressió posterior; només amb la creació de la Solidaritat Obrera, la CNT va recuperar la capacitat de lluita i mobilització, en les grans vagues del 1910-1911 i 1913. La seva il·legalització, no va poder evitar un nou cicle de vagues i mobilització altament com-

batiu (1916-1923), que només la dictadura de Primo de Rivera (1923) va aconseguir apaivagar puntualment. Durant la dictadura, el sindicalisme catòlic, convertit en "lliure" -patronal-, el professional i el moderat -lli-gat al socialisme terrassenc- van col·laborar amb les institucions del règim (JLRS), mentre la CNT, queda-va marginada i il·legalitzada. La reaparició dels anar-

Imatge de les pàgines anteriors:

Acondicionament Terrassenc-LEITAT.

Sala de màquines i treballadores, 1925.

Autor: Jaume Ribera Llopis. AMAT.

Ref. 805052

cosindicalistes al final de la dictadura, els va garantir esdevenir una força fonamental del moviment obrer durant la Segona República i la Guerra Civil.

Paraules clau: moviment obrer, treballadors, CNT, reformes socials, vaga, tèxtil, indústria, pistolerisme, anarcosindicalisme, Terrassa, dictadura, Sala, Camps...

Abstract: The Terrassa labour movement broke up with the 19th century moderation following the 1902 strike and the hard subsequent repression. Thanks to the foundation of the Solidaritat Obrera trade union alone, the CNT was able to regain the ability to fight and mobilise in the big strikes of 1910-1911 and 1913. Their banning couldn't avoid a new cycle of highly combative strikes and mobilisation (1916-1923), which only the Primo de Rivera dictatorship (1923) could occasionally calm down. During the dictatorship, the Catholic unionism, which had become "free" (patronal), as well as the professional and moderate unionism (related to the Terrassa socialism) liaised with the regime institutions (JLRS), while the CNT rested isolated and outlawed. The reappearance of the anarcho-syndicalists by the end of the dictatorship allowed them to become an essential force of the labour movement during the second Spanish Republic and the Spanish Civil War.

Keywords: labour movement, workers, workforce, CNT, social reforms, strike, textile, industry, pistolerisme, gun law, anarcho-syndicalism, Terrassa, dictatorship, Sala, Camps...

LA TERRASSA INDUSTRIAL: FÀBRQUES I OBRERS O INDÚSTRIA I IMMIGRACIÓ

La classe treballadora terrassenca es va anar consolidant al llarg del segle XIX, però la seva eclosió definitiva es produirà en el primer terç del segle XX, fins que va ser brutalment reprimida, després del cop militar feixista, pel general Francisco Franco i la seva dictadura (1939-1975).

La classe obrera terrassenca va seguir les línies mestres del moviment obrer internacional, amb més o menys intensitat i amb petites diferències cronològiques, des de la seva formació fins a començaments del segle XX¹.

Una característica diferenciadora del moviment obrer català serà l'existència d'una gran força sindical radical d'arrel anarquista: l'anarcosindicalisme, representat des de 1910 per la potent Confederació Nacional del Treball, sindicat majoritari a Terrassa i Catalunya.

Taula I: Evolució i creixement interquinquennal de la població de Terrassa. Creixement relatiu % i TCAA % (1900-1930)

Any	Població de fet	Creix. absolut	Creix. relatiu (%)	TCAA(%)
1900	15.956			
1905	18.664	2.708	16,97	3,18
1910	22.679	4.015	21,51	3,97
1915	25.500	2.821	12,44	2,37
1920	30.532	5.032	19,73	3,67
1925	35.427	4.895	16,03	3,02
1930	39.975	4.548	12,84	2,45

Font: Elaboració pròpia a partir de censos i padrons municipals.

Una característica pròpia del moviment obrer català serà l'existència d'una gran organització anarcosindicalista: la Confederació Nacional del Treball (CNT), sindicat majoritari a Terrassa i Catalunya des de 1910.

El moviment obrer terrassenc va patir un petit estancament a causa de les derrotes de 1910-1911, la il·legalització del sindicat de la CNT i la frustració de les expectatives creades durant la vaga de 1913, del qual es recuperà a partir del 1917, i en sortirà reforçat i amb una capacitat de lluita extraordinària, que només la dictadura de Primo de Rivera (1923) va aconseguir apaivagar puntualment. Durant la dictadura, només, el sindicalisme lliure –patronal–, el catòlic i el moderat, lligat al socialisme terrassenc, va participar en el marc institucional del règim (JLRS). Les contradiccions del període republicà no van impedir que la CNT fos un actor fonamental en la lluita pels drets dels treballadors i, el 1939, l'artífex de la derrota dels militars col·listes a Barcelona i Catalunya.

La formació de la classe obrera terrassenca s'accelera i consolida de forma definitiva, com a resultat del fort creixement industrial produït entre els anys 1870-1910² i de l'arribada de grans contingents de mà d'obra immigrant de la Catalunya rural i de l'Aragó i del País Valencià. En aquest període, el creixement total de la població –13.565 habitants– es recolza totalment en el saldo migratori –10.562 persones, que representen un 77,8% del creixement la població– i, encara menys, en el creixement natural –3.003 persones i 22,1%–.

Taula II: Evolució decennal del creixement total, vegetatiu i saldo migratori de Terrassa. Xifres absolutes i en % (1901-1930)

Any	Creixement				
	Absolut		Percentatge (%)		
	Total	Vegetatiu	Migratori	Vegetatiu	Saldo migratori
1901-1910	6.723	1.061	5.662	15,78	84,22
1911-1920	7.853	583	7.270	7,42	92,58
1921-1930	9.443	2.373	7.070	25,13	74,87

Font: Elaboració pròpia a partir de censos i padrons municipals.

El creixement de la població, en vint anys, és a dir, entre 1910 i 1930, va ser de 17.296 persones, molt superior al que es va produir en els quaranta anys anteriors (1870-1910). I un cop més el saldo migratori –14.340 persones representava, encara més, el 82,9% del total, mentre que el natural disminuïa en 2.956 persones i el 17,1%–. Serà a partir de la dècada dels anys vint del segle XX, quan tindrem una immigració d'origen meridional: el 1930, un 11% dels terrassencs van néixer a Andalusia (Almeria) o Múrcia.

Taula III Evolució decennal de la població per grups d'edat. Xifres absolutes i en %. 1900-1920

Any	Grups edat						
	Absolut			Total	Percentatge (%)		
	<16	16-60	>60		<16	16-60	>60
1900	5.228	9.796	932	15.956	32,77	61,39	5,84
1910	6.968	14.404	1.307	22.679	30,72	63,51	5,76
1920*	7.915	20.354	1.992	30.532	25,92	66,66	6,52

Font: Elaboració pròpia a partir de censos i padrons municipals.

* Hi ha 271 persones de les quals no consta l'edat, cosa que significa un 0,89% de la població.

La població immigrant estava formada per persones en edat laboral, com demostra l'augment constant del grup d'edat de 16 a 60 anys; mentre que la força de treball es multiplica per dos, entre el 1900 i el 1930, i passa de 9.796 a 20.354 persones.

La capacitat productiva de la ciutat estava garantida pel que fa als efectius humans. Així, si el 1903 hi havia 5.310 treballadors, dels quals el 60,3% treballaven en el sector tèxtil (3.203 persones), el 1934 ja hi havia 16.020 obrers i d'aquests 14.066 eren obrers tèxtils, que representaven un 87,8% dels treballadors terrassencs.

Taula IV: Població obrera de Terrassa, 1903-1934

Any	Població Total	Total (TT)		Treballadors/es		Indústria tèxtil	
		Abs.	% sobre PT	Jornalers		Abs.	% sobre TT
				Abs.	% sobre TT		
1903	17.581	5.310	30,20	1.737	32,71	3.203	60,32
1910	21.702	-	-	2.873	-	4.779	-
1920	30.532	13.714	44,92	-	-	12.601	91,88
1934	45.771	16.020	35,00	-	-	14.066	87,80

Font: Fonts: Elaboració pròpia, a partir de: BENAUL, Josep (1993), p. 180.

Les dones eren la majoria en el sector tèxtil; l'any 1903 hi havia 2.713 dones i 2.181 homes. El 1920 no tenim les dades exactes, però podem suposar que també, ja que hi havia 4.668 dones i 1.982 joves –molts dels quals amb tota seguretat eren dones–. El 1932 les dones eren 6.040, els homes 5.221 i els joves 710. La Terrassa del primer terç del segle XX era una societat d'obreres tèxtils. Els obrers terrassencs va anar especialitzant-se: així el 1932, el 30% treballaven en els teixits de llana (3.595), el 27% dels obrers treballaven als filats de l'estam i doblats (3.252) i el 17,4 en el dels gèneres de punt (2.087)³.

Taula V: Composició de la mà d'obra del tèxtil terrassenca, per sexes, 1913-1932.

Any	Homes	Dones	Joves	Homes	Dones	Joves	Total
1913	2.181	2.713	199	42,8%	53,3%	3,9%	5.093
1920	5.951	4.668	1.982	47,2%	37,0%	15,7%	12.601
1925	4.376	4.642	1.051	43,5%	46,1%	10,4%	10.069
1932	6.102	5.349	849	49,6%	43,5%	6,9%	12.300

Font: Elaboració pròpia, a partir de BENAUL, Josep (1993), p. 180, per als anys 1913, 1920. ENRECH, Carles "Treball femení i estratègies familiars davant el mercat laboral a Terrassa. Una investigació en perspectiva comparada (1920-1936)". *Terme*, núm. 24, Terrassa, 2009, p. 159, per al 1925 i 1932.

La burgesia industrial tèxtil terrassenca necessitava els obrers i obreres per créixer, i la immigració va garantir el desenvolupament. La seva arribada donarà una nova empenta a l'economia i lògicament generarà disfuncions, que la burgesia no es mostrava gaire disposada a solucionar –habitatge, sanitat o escolarització–, cosa que generarà una societat dual en conflicte constant.

*"En l'evolució de la indústria llanera, el segle XX comença amb uns anys de crisi que té el seu origen en les darrerries del segle anterior. Aquesta etapa depressiva no se supera plenament fins a la segona dècada del segle, quan s'inicia una etapa de creixement continu que s'accelera en els anys de la Guerra Europea."*⁴

La burgesia industrial terrassenca necessitava els obrers i obreres per créixer, i la immigració va garantir el desenvolupament. Els nous nadius van donar una forta empenta a l'economia i la societat egarenca.

Taula VI: Maquinària de la indústria llanera catalana, nombre de fusos i telers de llana (1913 i 1925)

Fusos i telers	Any	Sabadell	Terrassa	Total	Catalunya	Espanya
Filatura	1913	92.835	85.170	178.005	199.005	331.840
	1925	121.611	109.732	231.343	259.693	378.380
Tissatge	1913	1.385	1.039	2.424	3.039	4.622
	1925	2.094	1.540	3.634	4.041	7.019
Filatura (% sobre CAT)	1913	39	35	74	100	-
	1925	42	38	79	100	-
Tissatge (% sobre CAT)	1913	38	28	66	100	-
	1925	42	31	72	100	-
Filatura (% sobre ESP)	1913	28,0	25,7	53,6	60,0	100
	1925	32,1	29,0	61,1	68,6	100
Tissatge (% sobre ESP)	1913	30,0	22,5	52,4	65,8	100
	1925	29,8	21,9	51,8	57,6	100

ENRECH MOLINA, Carles. *Indústria i ofici: conflicte social i jerarquies obreres a la Catalunya tèxtil (1881-1923)*. Bellaterra. Servei de Publicacions de la UAB, 2005, p. 279. Font: DEU I CASALS, Esteve (1991), p. 25..

El gran creixement es va produir durant la Primera Guerra Mundial. Així, la població activa del sector tèxtil l'any 1913 era de 5.093 treballadors i representava el 60,3% dels treballadors terrassencs; el 1920, eren 12.601 i el 91,9%, i el 1934, 14.066 i el 87,8%. Gairebé la meitat dels sectors eren dones, que van duplicar la seva presència en poc menys de 20 anys. Terrassa era una ciutat d'homes i dones d'obrers del sector tèxtil.

L'evolució de la quantitat de maquinària tèxtil i de matèria primera condicionada ens mostra l'evolució del sector, però també de la ciutat, i de la capacitat de

treball i de generació de riquesa de la classe obrera. Entre el 1913 i el 1920 es va triplicar el consum d'electricitat, el de matèries primes condicionades i es va duplicar el de teixits elaborats.

La crisi va arribar l'any 1921, per diferents factors, com ara la caiguda de les exportacions de teixits de cotó i de llana, ja que els costos de producció es mantien molt alts – augment del preu del cotó en floca i el manteniment del preu de la llana i pels increments salarials–. L'acumulació d'estocs i la reducció de vendes va fer la resta.

Taula VII: Condicionament Terrassenc. Moviment de primeres matèries (en milers de quilograms), 1907-1938

Any	Milers	Any	Milers	Any	Milers	Any	Milers
1907	1.491	1915	8.072	1923	11.352	1931	9.602
1908	2.110	1916	10.728	1924	11.573	1932	10.450
1909	2.867	1917	14.767	1925	8.160	1933	10.128
1910	3.215	1918	11.875	1926	8.510	1934	8.799
1911	3.180	1919	10.065	1927	8.093	1935	9.965
1912	3.414	1920	9.479	1928	9.106	1936	6.126
1913	3.377	1921	5.922	1929	7.656	1937	5.270
1914	4.500	1922	13.054	1930	7.906	1938	2.318

Font: "Acondicionamiento Tarrasense. 1906-1956".

La crisi tèxtil es va anar superant a poc a poc i l'economia terrassenca va anar diversificant-se i millorant les terribles condicions de vida i treball, mitjançant la lluita social, que va ser més evident amb l'arribada de la Segona República.

La patronal terrassenca, al llarg de tot el període, va mostrar la seva intransigència. Sempre havia estat contrària a les reformes socials, des de principis del segle XX –lleis de treball infantil i de les dones– i disposada a mantenir baixos els costos laborals, fos al preu que fos –acomiadaments, llistes negres, *lock-outs*, pistolerisme, etc.–, però, sobretot decidida a defensar els seus interessos de classe reals i simbòlics, utilitzant el control caciquil que el salisme tenia de la ciutat i comarca, i de la presència a Madrid (diputat) o mitjançant la força de les institucions armades –exèrcit, guàrdia civil o policia–, de la milícia privada del Sometent o donant suport a dictadors i inclús a la guerra.

Taula VIII: Evolució dels indicadors culturals i associatius de Terrassa, 1900-1930

Anys	Població total	Alfabetització (%)				Entitats creades	OAC ⁵
		Total	Homes	Dones			
1900	15.956	47,5	60,0	35,9	47	342,5	
1910	22.679	57,0	68,1	46,7	76	291,7	
1920	30.532	73,2	79,1	67,9	62	473,8	
1930	36.975	70,1	77,1	63,9	52	688,8	

Font: Elaboració pròpia a partir de: SOLÀ GUSSINYER, Pere (1993), p. 334. AHCT, Dades estadístiques, secretaria dades, 1823-1938, capsa 1.

L'analfabetisme femení va disminuir de forma important entre els anys 1900-1920. Així, si l'any 1900 dues de cada tres dones eren analfabetes, el 1920 només era una de cada dues. L'any 1930 observem un lleuger empitjorament de l'alfabetització, producte de la nova onada migratòria i de la manca de recursos educatius locals. No serà fins al final de la República, quan es millorin les xifres d'analfabetismes de les dones i del conjunt de la població, gràcies a l'escolarització.

LA DURA LLUITA CONTRA EL CACIQUISME BURGÈS SALISTA, 1902-1913

La classe treballadora terrassenca, al llarg del primer terç del segle XX, representava més d'un terç de la població total –un 45% el 1920–. El 1900, un 60% treballava en la indústria tèxtil, i el 90% entre el 1920-1930. Concretament, a la llanera, el 1920, eren el 90,2% (3,4% cotonera i 6,4 gènere de punt), i el 1932, el 79,5% (17,5% cotonera i 3% gèneres de punt). La diversificació es va mantenir fins a la Guerra Civil. La mà d'obra femenina va ser numèricament similar a la dels homes, com hem pogut observar i com va analitzar en Carles Enrech⁶.

A partir de la segona meitat del segle XIX, la classe obrera terrassenca va dur a terme les primeres grans lluites laborals i socials⁷; una classe obrera terrassenca dividida entre els internacionalistes –FRE de l'AIT (1877) i FTRE (1882)– i el sindicalisme gremial –sobretot el d'arrel cristiana, supeditat als interessos patronals–. L'obrerisme terrassenc fins a l'arribada de l'internacionalisme era "... reivindicatiu i pragmàtic alhora i, fins i tot, de vegades prenen una actitud més defensiva que ofensiva. La reivindicació principal d'aquest primer obrerisme va ser que l'Estat promulgés lleis que autoritzessin el dret d'associació, cosa que havia d'afavorir la defensa dels interessos dels obrers. Les demandes que acompanyaven aquest principi bàsic s'encaminaven a defensar una feina digna, a reclamar la reducció de la jornada laboral i la creació de jurats mixtos"⁸.

La ciutat obrera mostrava la seva força i dualitat, d'una banda, amb la vaga dels teixidors mecànics (27 de febrer de 1888) i, de l'altra, amb l'atemptat contra l'industrial Antoni Sala i Sallés (16 de maig de 1888). La patronal va reaccionar amb la creació d'una Societat de Fabricants i Teixidors de Llana –creada el 23 de setembre de 1888 i dissolta el 15 de febrer de 1890–⁹, formada per obrers i empresaris i molt lloada pel paternalista i jove empresari Alfons Sala. Després del seu fracàs va sorgir la Societat de Teixidors Mecànics (1889) formada per obrers. La llarga vaga dels paletes –del 27 de març de 1890 al 5 de maig de 1890– va obrir pas a les mobilitzacions del primer Primer de Maig (1890), que aplegaren mil persones, que van reivindicar les 8 hores

i van lliurar a l'alcalde un plec de reformes perquè el fes arribar al govern. A Terrassa no va reeixir la convocatòria de vaga general per al dia 2 de maig. El 28 de juliol de 1890 es va convocar una vaga amb poca incidència per la intervenció de l'Ajuntament.

En aquest context va aparèixer l'Ateneu Obrer – Topete, 107 i fundat el 23 de setembre de 1890–, que va jugar un paper dinamitzador del republicanisme i l'obrerisme local. Així, el Primer de Maig de 1891 es declara una vaga general i es va fer un míting (Teatre del Retiro). El 26 de setembre de 1891, un obrer en atur va atemptar contra Antoni Ubach Soler, director de la Caixa d'Estalvis de Terrassa.

Entre l'any 1900 i el 1913 es van crear a Terrassa 89 societats, d'aquestes 21 de caràcter obrer i sindical, 4 cooperatives, dues associacions esperantistes i una coral obrera –i segons el BDACC, se'n crearen 70 (29, 4, 1 i 1 respectivament)¹⁰. Els anys de màxima creació de societats obreres van ser el 1900 (10 entitats), el 1910 (14) i el 1913 (10), segons Pere Solà.

El segle XX portava una renovada Federació Obrera de Terrassa (FO) –situada a la Creu Gran, 2, i fundada el 24 de gener de 1900–, amb set seccions: teixidors mecànics en llana; aprestadors i premsadores; paletes i peons; manyans mecànics; barbers i perruquers; pintors i blanquejadors, i filadors i preparadors d'estam. Tenia un caràcter internacionalista i anarcosindicalista, però semblava més orientada cap a la formació cultural –escola, biblioteca i premsa– i ideològica dels afiliats. Després de la vaga general del 1902, comptava amb 500 teixidors i 300 teixidores (1903).

El salisme, enèmic de les reformes, feia gala del seu paternalisme amb la creació del Seguro Terrassenc Contra Accidents de Treball (1901), amb suport oficial: “*Nadie mejor que nosotros para conocer las necesidades de los obreros y sus familiares*”¹¹, deia el preàmbul fundacional. Però, com tot el sector tèxtil català, iniciava una dura reconversió –reducció de plantilles, contractació de dones i nens, acomiadament d'homes (sous més elevats), prolongació de la jornada laboral– per reduir costos i mantenir els beneficis o alleugerir les pèrdues provocades per la sobreproducció degudes a la desaparició de l'imperi colonial espanyol (1898). La resposta dels treballadors terrassencs de la FO serà una

reunió amb el Centre Republicà Federalista, el 31 de gener de 1902, per coordinar la lluita per les millores socials. Al febrer, la FO va fundar una escola nocturna i va publicar, conjuntament amb Sabadell, el periòdic *El Trabajo*¹².

Aquesta pèrdua de poder adquisitiu i l'augment de la desocupació va portar, primer, a una vaga general a Barcelona, el 17 de febrer de 1902, i l'endemà a Terrassa¹³, on van aturar la feina uns 3.000 obrers, i tota la indústria i el comerç es va paraitzar¹⁴. El 19, els obrers es van concentrar al Passeig, on la força pública va dissoldre la concentració i va matar un obrer i un dependent de comerç. Els salistes van aprofitar per disciplinar el Sometent: van retirar carnets i armes als que no van sortir a defensar l'ordre i van recompensar amb diners i alcohol les tropes repressores. Els obrers, malgrat la repressió, van continuar les seves reivindicacions: el 22 d'abril els obrers de la indústria tèxtil demanen als fabricants la reducció de jornada d'11 hores a 10. El 19 de maig, com que no van rebre resposta, es va declarar una vaga tèxtil amb una elevada participació. L'1 de juliol el governador civil es reunirà amb una comissió d'obers, però no serà fins a l'agost que es resoldrà el conflicte.

El caràcter moderat del moviment obrer terrassenc el podem relacionar amb les dificultats dels treballadors per organitzar-se i per donar una resposta sindical, des de la Restauració fins al 1902¹⁵. Uns obstacles que provenien de la legislació d'associacions; de la pressió exercida per la burgesia local, dirigida pel cacic Alfons Sala i Argemí, que va oposar-se, cínicament, al Parlament espanyol a les reformes socials –lleis de treball de dones i nens de 1900–¹⁶ i, finalment, com van apuntar JM Benaul¹⁷ o Josep Puy¹⁸ –i vàrem insistir nosaltres–, a l'existència d'una estructura de la propietat empresarial concentrada en poques mans, que afavoria notablement el control-repressió social i atenuava la conflictivitat laboral¹⁹.

La vaga de 1902 va ser el punt d'inflexió de la dominació burgesa sobre la classe obrera terrassenca. La moderada Junta Local de Reformes Socials, ho deixava clar. “*Fue en Marzo de 1902, cuando quedó rota para siempre más la cordialidad que hasta entonces había reinado en Tarrasa entre patronos y obreros.*” El seu discurs carrin-

cló i conciliador, que mantindrà fins al 1931, com analitzarem, mostrava una Terrassa idíl·lica i inexistent: “*Si algún grave accidente le ocurría al obrero o a su familia, podía contar y contaba con que su patrono no dejaría de acudir en su auxilio.*”²⁰

Entre el 1903 i el 1909, els obrers, malgrat la dura repressió patida, continuen actius, reivindicant la reducció de jornada, millores salarials –vaga de fusters de juny-setembre de 1903– i reunions d'autoritats per demanar el compliment de la llei sobre el treball de dones i nens. El 10 de setembre de 1904, es va aplicar, no sense dificultats, la llei de descans dominical. El tercer Congrés de l'Art Fabril d'Espanya es va fer l'agost de 1905 a Terrassa, amb la participació de la Societat de Teixidors i Mecànics de Terrassa, una de les organitzacions més activa aquests anys –Climent Marcet i Jaume Navarro varen participar en el primer, celebrat a Badalona, el 1903–. El 30 d'abril de 1906 se celebra un míting al Teatre del Retiro pel Primer de Maig, Dia dels Treballadors, on intervenen els dirigents sindicals Teresa Claramunt, Jeroni Ferrer, Josep Comas, Samuel Torné i Jaume Navarro. Al costat del moviment sindical, el republicanisme és l'altre gran moviment social de l'època: la Fraternitat Republicana té 837 socis el 1906.

El 26 de juliol del 1909, l'anarcosindicalisme terrassenc i la Federació Obrera van mostrar la seva força durant la vaga i la Setmana Tràgica, amb manifestacions multitudinàries; patint posteriorment una dura repressió.

La via reformista “*tuvo lugar con sujeción a lo dispuesto por la R. O. de 18 de enero de 1905, e inició su labor en 1906, bajo la presidencia del alcalde accidental don Estanislao Jo*”²¹. El republicanisme moderat i les organitzacions i partits burgesos donaren suport formal a la Junta Local de Reformes Socials (JLRS), mentre que l'anarcosindicalisme no acceptarà mai la seva funció mediatra i criticarà l'oportunisme d'alguns dels seus components obrers²². La Federació Obrera, el 28 d'agost de 1907, va decidir fundar un diari, *La Voz del*

Pueblo –el primer número va sortir el 28 de setembre i l'últim, el 20 de desembre de 1913–²³.

El 15 d'abril de 1909, es crearà el Sindicat de l'Art Fabril, presidit pel sindicalista Emili Burunat, situat a la seu del Sindicat Obrer.

El 21 juliol de 1909 hi va haver un míting obrer contra la Guerra del Marroc, celebrat al Teatre Alegria, i una manifestació, el 25, d'un centenar de joves, que entren a les societats recreatives perquè s'aturin les diversions mentre duri la guerra obren pas a la lluita social. Així, el 26 de juliol del 1909, l'anarcosindicalista Federació Obrera mostrarà la seva força durant la vaga i la Setmana Tràgica, amb manifestacions multitudinàries i alguns incidents aïllats. La pressió exercida per les autoritats locals, la Guàrdia Civil, el Sometent –amb uns 750 membres– i les tropes d'infanteria i cavalleria, van evitar l'atac a propietats i edificis religiosos, però també l'actuació de l'alcalde regionalista i del comandant militar de la zona, Luciano Torrente Cossin, que es va negar a donar l'ordre de disparar contra els manifestants. Malgrat el caràcter bàsicament pacífic de les accions, la repressió posterior fou molt dura: es va detenir vint-i-dos dirigents sindicals i altres personalitats –com l'obrer republicà Jaume Valls, acusat d'intentar assaltar l'armeria del carrer Sant Pau– i es va tancar periòdics obrers i republicans i l'Escola Lliure.

La burgesia, salista o catalanista, sabia que davant de l'empenta del moviment obrer podia comptar amb aquestes forces, cosa que farà molt aviat, amb el suport al pistolerisme i més endavant al cop d'estat de Primo de Rivera²⁴.

Però serà després de la Setmana Tràgica que es consolidarà definitivament el sindicalisme anarcosindicalista de la CNT. Així, la FO terrassenca, que va participar en la creació de la Solidaritat Obrera (1908) i de la CNT (1911)²⁵, mostrava la seva força, arribant als 1.424 afiliats el mes de novembre de 1910 –el 20% del total dels treballadors terrassencs–.

El mes de juny de 1910, la Federació Obrera va demanar un increment salarial, la patronal de l'Institut Industrial el va denegar i es va iniciar el primer gran

conflicte laboral al sector tèxtil, en concret a l'empresa Garcia Hermanos, propietat de l'alcalde salista de la ciutat Josep Garcia Humet. La vaga indefinida va esdevenir un dur enfrontament entre la FO i el salisme. L'alcalde deixarà el càrrec, que recaurà en el republicà, Estanislau Jo, que va fer de mediador. La vaga va durar més d'un any i va ser molt dura –per la negativa de l'Institut Industrial a negociar; Garcia Humet era un dels homes forts i n'havia estat president (1896 i 1904-1908)–, s'estendrà durant tot el primer semestre de 1911 i fins a convertir-se en quasi total²⁶. La derrota dels treballadors, a causa de la intransigència i les mesures coercitives de la patronal –esquirols, *lock-out*, acomiadaments, llistes de la fam, escorcolls, detencions, etc.–, malgrat la creació d'una comissió mixta a proposta del governador civil, va portar els dirigents sindicals, Jeroni Ferre i Pere Mayol a abandonar la ciutat per cercar feina fora i al tancament de les societats obreres de la FO, el desembre de 1911 –no tornaran a obrir fins a juliol de 1912–. Els anarcosindicalistes no van guanyar la batalla²⁷, però varen aprendre, que davant d'una patronal terrassenca intransigent i repressora calia actuar en conseqüència. Van ser els obrers terrassencs, catalans de soca-rel, els primers que van combatre amb contundència la patronal reaccionària terrassenca. Els sindicats terrassencs van patir una dura repressió un cop finalitzada la vaga general del 1911, cosa que va paralitzar molt la conflictivitat, durant l'any 1912, però no pas l'activitat propagandística. El 4 de gener se celebra un míting a l'Alegria contra la clausura dels sindicats. Els sindicats, el 7 de juny, criticaran durament la política reformista de la JLRS i els pactes amb l'Institut Industrial en referència a les jornades festives²⁸. A finals de setembre, es va celebrar un míting de solidaritat amb la vaga de ferroviaris i al desembre una comissió d'obriers visiten als industrials perquè sigui festiu el dia de Sant Esteve.

Per a la patronal terrassenca, les vagues eren promogudes per sindicalistes per motius ideològics, sense cap altre motiu, raó per la qual s'havia d'actuar contra aquests amb contundència –de fet com van fer, utilitzant el Sometent, els militars i la Guàrdia Civil–²⁹. Pels sindicats, en canvi, la suposada igualtat entre obrers i patrons era falsa: la llibertat de treball no era res més

que l'excusa per reprimir les justes reivindicacions dels treballadors³⁰.

La patronal apostava per una xarxa de control social lligada a la Junta de Auxilios, el Seguro Tarrasense o la JLRS³¹, on la presència de la burgesia industrial o dels seus representants a les seves juntes era fonamental per poder dominar la situació³².

L'any 1913, els obrers terrassencs participaren de forma decidida en la gran vaga general catalana del tèxtil³³. La vaga va començar, malgrat que les forces d'ordre públic ocuparen els carrers i detingueren els principals dirigents sindicals, alhora que tancaven *La Voz del Pueblo* i empresonaven el seu director, Francesc Ferroni, i el col·laborador Pere Sabater³⁴.

Les demandes del Sindicat de l'Art Fabril eren: jornada laboral de 50 hores a la setmana –9 hores diàries i 5 hores el dissabte– i la nocturna de 48 hores a la setmana; increment salarial del 20% per a tots els obrers que no superin les 20 pessetes de jornal i del 10% per a la resta; les hores perdudes no seran recuperables, i cap obrer plegarà més tard de l'horari fixat.

El 24 de juny es va fer un míting en favor de la reducció de jornada i de la vaga, on s'animava els obrers terrassencs a la lluita. El 29 de juliol, se'n va celebrar un altre al Retiro, on van intervenir els principals dirigents sindicals del moment a Terrassa i Catalunya³⁵. Es decideix declarar la vaga igual que a Barcelona, el dia 1 d'agost s'anomena Jeremies Busqué president del SAF i es convoca vaga general a Terrassa.

La Voz del Pueblo, el setmanari sindicalista, tenia molt clar, el seu discurs de lluita a l'inici de la vaga de 1913: “*Nosotros repetimos, no queremos ser mansos obreros, queremos ser como somos, rebeldes anhelantes de nuestras reivindicaciones y amantes de la verdad y la justicia. Pueden pues, hacerse contrarios a nuestra demanda, peor para ellos, nosotros estamos más que seguros que a no tardar cederán sino de grado por fuerza*”³⁶. La crònica de LVP sobre el míting del 29 de juliol celebrat al Teatre del Retiro diu: “*Salvador Seguí, de la Confederación General del Trabajo, con fácil palabra y gran acopio de datos explica el proceder poco correcto de la primera autoridad civil de la provincia. Manifiesta que el obrero catalán está dispuesto ahora y siempre a conquistar sus derechos; nuestras palabras son para hermanar los pueblos; pero si se nos*

*atropella sabremos repelar las agresiones vengan de donde vinieren. Ataca a la prensa burguesa por sus noticias insidiosas de una tendencia marcadamente hostil a los obreros y desde luego favorable a los burgueses...*³⁷

Durant un míting, el 4 d'agost, s'ataca durament la JLRS i s'acorda l'enduriment de la vaga; entre els dies 2 i 12 la Guàrdia Civil s'enfronta als vaguistes: practiquen diverses detencions, amb dures càrregues a cavall, en manifestacions de més de 2.000 obrers. La JLRS es retirarà de les fàbriques el 5 de setembre. El 29 d'agost, la patronal terrassenca, Institut Industrial, aprova una jornada de 61 hores –11 hores cada dia i 6 hores el disabte–, que un cop més no respecta la llei laboral, que fixava la jornada màxima de 60 hores setmanals³⁸.

EL MOVIMENT OBRER TERRASSENCA PREN LA PARAULA, 1914-1923

L'any 1914 començà a Terrassa amb el consell de guerra contra els sindicalistes Francesc Ferroni i Pere Sabater, que seran condemnats a un any i sis mesos de presó, respectivament, i amb la desaparició de *La Voz del Pueblo*. L'associació de la premsa demanarà la llibertat dels dos periodistes obrers al ministre de la Guerra.

La CNT, que va ser clausurada el setembre de 1911, no tornarà a la legalitat fins a l'octubre de 1915, que va veure atenuada la conflictivitat laboral a la ciutat, però el 1915 tindrem una forta revifalla –6 conflictes–, i ja no s'aturarà, fins al 1921. De tota manera, quan arriben les primeres comandes de teixits per l'exèrcit francès –25 de setembre de 1914–, els obrers del Sindicat de l'Art Fabril faran la primera reunió (a l'octubre) després d'iniciar-se, la Primera Guerra (al juliol), cosa que obria un dels períodes de lluites socials més importants de la història de la humanitat.

La neutralitat espanyola va permetre l'enriquiment dels empresaris terrassencs, començant pels obrers les llargues jornades laborals i el treball dominical. Però el 1915, al maig, els obrers metal·lúrgics preparen les seves reivindicacions igual que els fusters i al Teatre del Retiro es fa un míting obrer per tractar l'encariment dels preus dels productes de consum, “les subsistències”. El camí de la lluita s'enceta amb força a Terrassa.

Així, entre l'any 1914 i el 1923 es van crear a Terrassa 61 societats, de les quals 17 de caràcter obrer i sindical i 3 cooperatives –i segons el BDACC, se'n crearen 66 (21 i 3 respectivament)–. Els anys de màxima creació de societats obreres van ser el 1915 (10 entitats), 1919 (8) i el 1920 (9), segons Pere Solà.

Del 1916 al 1920 les vagues registrades van ser setanta, mentre que en el quinquenni anterior (1911-1915) només van ser catorze³⁹. Això ens demostra, no només el canvi quantitatiu en la lluita obrera, sinó també el qualitatiu. El gran sindicat obrer, la CNT, en el seu congrés de Sants de 1918, havia creat un nou model organitzatiu, els sindicats únics de ram o indústria, que substituïen els vells i obsolets sindicats d'ofici.

Al Primer Congrés de la Confederació Regional del Treball de Catalunya o Congrés Obrer de Sants –del 28 de juny a l'1 de juliol de 1918– hi van participar els terrassencs de la Federació Obrera Amadeu Sarraute –obrer fabril i fundador de la FO– i Martín Bruno Mas –fundador de la CNT (1910), regidor a Terrassa (1936), delegat regional de Comitè d'Abastiments de Barcelona i col·laborador de comissió d'ajuda als anarquistes terrassencs a l'exili–, en nom dels 1.424 afiliats terrassencs –en el congrés estaven representats 73.860 obrers–. Els sindicalistes Sarraute i Bruno, treballaren en diverses comissions i propostes, unes relacionades amb els presos i altra, la que va ser fonamental en aquest congrés i que ells varen presentar, la de constitució de sindicats únics de ram, ja que ells proposaven que on no fos possible es pogués crear el Sindicat Únic de Treballadors sense cap distinció i la “1. *Unificación del horario*; y 2. *Unificación de salarios*”. La proposta va ser aprovada pel congrés⁴⁰.

L'increment del cost de la vida (1914-1919) en una ciutat on la majoria de les dones obreres ja s'havien incorporat al mercat laboral, molt abans del 1913, mostrava la impossibilitat d'assolir unes bones condicions de vida, malgrat que gairebé tot el nucli familiar treballava: “Les altes taxes d'activitat general, del 78,5%, i també femenina, del 59,6%, permeten afirmar que tothom o quasi tothom treballa, en el medi urbà i industrial terrassenc.”⁴¹

L'únic camí per millorar els salaris, la jornada laboral, els drets i la pujada de preus era l'organització

sindical i la lluita contra una patronal intransigent i disposada a fer servir la força contra els treballadors, com ja havia demostrat altres vegades.

El 10 de gener de l'any 1916 els obrers metal·lúrgics es declaren en vaga per demanar la jornada de 8 hores i uns augments salarials, i presenten les seves demandes a l'alcalde salista Josep Ullés i Jover. Reben, el dia 22, el suport d'altres obrers –flequers i paletes que ja han aconseguit millores salarials–, que obren una caixa de resistència. La vaga finalitzarà l'1 de març, després d'un acord amb la patronal.

El 17 de febrer es fa una reunió dels obrers de l'art fabril –a la Casa del Poble– on es demana un augment salarial, la supressió de les hores extraordinàries i el compliment de la llei de descans dominical i es protesta per la creació de la Cooperativa Patronal. De nou, el 10 de març, al Retiro, es celebra una reunió de la FO, que presenta una taula reivindicativa als patrons i a l'administració, on es demana que s'abarateixin les subsistències, s'alliberin els detinguts per delictes de consciència, es destitueixi el governador civil de Barcelona i fer vaga –però no es farà–.

El Sindicat d'Obrers Fabrils del Cotó i la Llana, reunit, l'11 d'abril, decideix unir-se a les confederacions regionals i nacionals de la CNT i donar suport a Solidaritat Obrera. Les mobilitzacions creixen: a principis de maig la vaga dels obrers de la construcció es resol favorablement en tres dies, però continua la de paletes després d'algunes detencions d'obers que formaven part de piquets. A la metal·lúrgica de Joan Abelló la vaga es transforma en enfrontaments i produirà ferits entre els vaguistes i esquiroles⁴². El 2 de setembre es va fer un míting anarquista al Teatre del Retiro. La presència dels sindicats de la CNT a la ciutat anava augment: el 9 d'octubre se celebra un míting obrer per tractar preu de les subsistències i l'amnistia pels presos polítics amb les intervencions de Bru Lladó i Salvador Seguí. L'any finalitza amb una reunió de la FO, el 15 de desembre, que convoca un míting i una vaga, per al dia 18, contra l'augment dels preus de les subsistències. L'evolució del preu de les subsistències, entre l'any 1914-1919, va ser més elevat a Terrassa que a Barcelona.

Taula IX: Preu de les subsistències, en pessetes corrents (1914-1919)

	1914		1914		1917		1919		1914- 1919 Δ en %	
	TRS	BCN	TRS	BCN	TRS	BCN	TRS	BCN	TRS	BCN
Pa	0,35	0.40	0,45	0.45	-	0.50	0,60	0.60	71,43	50,00
Patates	0,16	0.15	0,14	0.17	0,25	0.25	0,30	0.37	87,50	146,67
Cigrons	0,50	1.00	0,75	0.70	0,50	1.50	0,75	1.50	50,00	50,00
Arròs	0,62	0.65	0,62	1.00	0,61	0.75	0,88	0.90	41,94	38,46
Oli oliva	1,30	1.65	1,90	1.65	1,50	1.50	1,90	1.80	46,15	9,09
Llet vaca	0,50	0.40	0,50	0.45	0,60	0.50	0,90	0.60	80,00	50,00
Ous	1,40	1.90	2,20	2.40	2,00	2.00	4,50	3.00	221,43	57,89
Porc	2,50	2.50	2,50	2.75	3,75	3.25	-	4.00	50,00	60,00

Font: Elaboració pròpia a partir de. TAPIOLES, Judit i FIGUERES, Pere. (1990), p. 228-229 (6 Març 1914), 240 (7 novembre 1914), 291 (15 d'abril 1917) i 331 (17 de gener 1919). Els preus de Barcelona són del mateix mes que Terrassa. *Anuari Estadístic de la ciutat de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1923, p. 607-608 (1914) i p. 670 (1919). *Ídem*, 1917, per l'any 1917, p. 522 i les següents pel 1918-1019-1920.

Llegenda: Els preus són en pessetes corrents i per kg, litres i dotzenes. Barcelona.

La vaga dels obrers metal·lúrgics, de 8 de gener de 1917, inaugura un intens cicle de lluita social, que a principis de febrer va rebre el suport de tots els sindicats metal·lúrgics de Barcelona i de la Federació Regional del Metall, que celebrarà un gran míting de solidaritat amb els metal·lúrgics terrassencs en vaga. El 28 de febrer se'n va fer un altre a Badalona. La vaga va finalitzar, el 26 de març, amb la derrota dels obrers: 77 van ser acomiadats –450 eren empleats del sector i 200 vaguistes–, la victòria parcial va haver d'esperar a l'abril de 1918⁴³.

Les reivindicacions dels obrers de l'art fabril, reunits a la Fraternalitat Republicana, el 27 de febrer, van ser: la supressió del treball en hores extraordinàries, la creació d'una comissió de seguiment, l'elaboració d'una base reivindicativa i possible convocatòria de vaga.

L'alcalde, com a president de la rebutjada JLRS, el 2 de març insta –mitjançant un ofici– l'Institut Industrial per què faci suprimir el treball extraordinari en totes les fàbriques i tallers dels seus associats. Mentrestant, l'assemblea dels obrers de l'art fabril concreten la plataforma reivindicativa: augment de 2,5 ptes. a la setmana per a tots els obrers, establiment d'una jornada laboral de 60 hores, que és el que marca la llei, cobrament íntegre de salari setmanal encara que no s'hagin treballat les 60 hores, si és per causa aliena als treballadors. Arriben reforços de la Guàrdia Civil en previsió d'aldarulls, donada la convocatòria de vaga feta en un míting obrer a l'Alegria. Finalment, no hi haurà vaga, malgrat la negativa de la patronal a acceptar les demandes obreres.

La vaga general revolucionària de 1917, convocada per la UGT i que va rebre el suport de la CNT a Catalunya, va ser el resultat de l'ambient generat per l'acord del que es va signar, el 17 de juliol de 1916 a Saragossa, entre la UGT –Besteiro, Largo Caballero i Barrio–, i la CNT –Seguí i Pestaña–. La vaga va començar amb una vaga general de ferroviaris, el 3 d'agost, que a Terrassa s'iniciarà el dia 11; el dia 13 es va convertir en vaga general revolucionària. A Terrassa, un cop més arriben les forces repressives, els militars i la Guàrdia Civil que munta escamots a les vies. El capità general de la 4a Regió Militar va declarar l'estat de guerra –que

s'aixecarà el 7 d'octubre, continuant suspesos els drets constitucionals–. El comandant militar de Terrassa, Juan Riera Villalobos, el dia 18, farà públic un ban on anuncia l'acció repressiva sobre els vaguistes i sotmetiment de la premsa a la censura militar. El 22 d'agost finalitza la vaga, i el 25, l'Institut Industrial va donar 1.000 ptes. als militars per haver mantingut l'ordre a la ciutat. Al setembre, el dia 21, la burgesia local estudia demanar la instal·lació del regiment d'artilleria a la ciutat. Finalment, el 15 de novembre són alliberats els 14 detinguts per la vaga general.

El jutge militar de Terrassa, Pablo González, el 21 de setembre, va iniciar la recerca de cinc sospitosos per la troballa d'explosius al Sindicat Obrer de Terrassa. Davant la situació social que es viu, l'Institut Industrial acorda la pujada salarial del sector tèxtil llaner, el 29 d'octubre.

El 1918 fou un any amb catorze vagues, gairebé el doble que el 1917, amb set. La primera fou la dels metal·lúrgics del Sindicat Obrer, que reunits el 10 d'abril en demanda d'augment de jornals i reducció de la jornada, es declaren en vaga el 22. Hi participen 303 obrers dels 407 que té el sector a la ciutat, 103 més que l'any anterior. El conflicte, amb la intervenció de la JLRS, es resol el 25 d'abril després d'un mes de vaga, amb aplicació de la jornada francesa i un augment del 10%. El mes de maig la participació obrera a les vagues és total: fusters, carreters i ferrers, gènere de punt, paletes i peons –500 obrers, es produiran tres ferits en els aldarulls i diverses detencions, el 15 de maig–, rajolers i tintorers.

La Federació Obrera, en un acte al Retiro, va acordar la fundació d'un periòdic comarcal defensor de la classe obrera i el 19 de juliol, també al Retiro, el Sindicat dels Obrers Fabrils decideix desvincular-se del provincial i solidaritzar-se amb els obrers de Sabadell en vaga del 5 al 26 de juliol, i que van guanyar la vaga d'augment salarial, que va ser pràcticament total.

El 9 de setembre va començar, la gran vaga del ram de l'aigua, que va afectar 850 treballadors dels 1.395 obrers del sector. L'1 d'octubre, el sector tèxtil local va reduir la producció i va deixar 1.500 teixidors sense feina –un 85% dels telers–, cosa que va ser considerada pels vaguistes com un *lock-out*. El 7 de no-

El comandant militar de Terrassa, el 18 d'agost de 1917, farà públic un ban per anunciar les mesures repressives contra els vaguistes i sotmetiment de la premsa a la censura militar. L'Institut Industrial donarà 1.000 ptes. als militars per haver mantingut l'ordre.

vembre va ser clausurat el local social del Sindicato Obrero, i detinguda la seva junta i diversos sindicalistes. La vaga es va resoldre el 16 de desembre –l'acord se signa el 12 de desembre, però resta pendent la tornada a la feina després de l'alliberament dels detinguts–, però va provocar durs enfrontaments que van deixar catorze ferits i un mort, el treballador Llorenç Fainé, mort a trets en sortir de la feina durant la vaga. Finalment, el 12 de desembre de 1918, per part dels patrons de l'Institut Industrial, van signar els “senyors” José Gibert, José Monset, José Casas, Eusebio Oliver, i pel Sindicat d'Obrers Fabrils, els seus delegats, els “companys” Francisco Casas, José Soler, Benito Cortés i Pedro Gascón, i com a president de la JLRS l'alcalde, D. Emilio Soler. “Senyors” i “companys” eren els termes que feia servir l'IRS. L'acord va ser considerat com a guanyat parcialment:

“1ª Reconocimiento del Sindicato Obrero por parte del Instituto industrial.

2ª Establecer para el trabajo la semana inglesa [de dilluns a divendres i dissabte], sin perjuicio de que, por acuerdo mutuo entre patronos y obreros, pueda establecerse también la semana francesa, [de dilluns a divendres], que no puede exceder de cincuenta y cuatro horas de trabajo.

3ª El trabajo nocturno será remunerado con 2 pesetas semanales de aumento sobre el diurno, y se fija en cuarenta y ocho horas semanales, discrecionalmente repartidas, según convengan entre patronos y obreros.

4ª Siempre que tenga que suspenderse el trabajo por causas ajenas a la voluntad de los obreros, éstos percibirán,

total e íntegramente, como si lo hubieran trabajado, el jornal del día empezado.

5ª Quedan suprimidos los pluses mensuales. Los jornales hasta hoy inferiores a 20 pesetas serán aumentados en 1 peseta diaria. El peonaje del ramo de agua cobrará 31,65 pesetas semanales. Los oficiales del ramo de agua percibirán 35 pesetas cada semana.

6ª Se acepta que durante el año pueda trabajarse sesenta horas extraordinarias, alterna o seguidamente, según de común acuerdo se con venga entre patronos y obreros.”⁴⁴

No van assolir la jornada de 9 hores –però sí una petita reducció– i els augments van millorar, però, en lloc de ser 35 ptes., només van ser de 31,65 ptes. pel peonatge i no es van eliminar les hores extres.

“... En la vaga que els treballadors del ram d'aigua de Terrassa sostenim, originada per la demanda d'un petit augment de sou i nou hores de Jornada, que en altres localitats ja fa anys desfruiten els obrers del mateix ofici, ens tenen subjugats els nostres burgesos fermament catalanistes-lligeros [Lliga Regionalista], per catorze setmanes de fam, tenen tot el poble estamordit per medi de la iniquitat continuada, que porten a cap cinc cents guàrdies civils que aquests burgesos tan anti-castellans varen demanar a Madrid, i no tenint-ne prou d'això encara, tenen a deu honorats treballadors empresonats sense que contra d'ells pesi ni una sola prova de criminalitat.

iRenovació! ... Renovació volen propagar arreu d'Espanya els burgesos catalans, i mentre això diuen a fora de Catalunya, aquí, dintre de les seves fàbriques i colònies fabrils, se hi consum la raça catalana. No resa per ells, tan

*complidors de la llei, el Reial decret de 1913 sobres la jornada fabril, i, per lo tant, unes setanta mil dones, en sa majoria mares, sofreixen el jou esgotador de tretze i catorze hores de treball.*⁴⁵ [text original]

Aquesta visió de la burgesia local serà la que formarà la base ideològica del pensament sindical terrassenc i de bona part del proletariat terrassenc, fins a la seva derrota l'any 1939. Tota la burgesia local regionalista o espanyolista local mostrava la seva total submissió al poder militar –Primo de Rivera (1913) i Francisco Franco (1936)–.

L'ambient revolucionari internacional va arribar a Terrassa el 18 de setembre, el grup Joventut Sindicalista de Terrassa reparteix fulls volants fent apologia de la Revolució Russa i el 15 de març de 1919 va ser jutjat en consell de guerra Martí Serarols per la publicació dels fulls clandestins pel “soviet de Terrassa”. A l'octubre arribarà la grip, dita després “espanyola” i es comptabilitzen uns 1.500 malats.

L'any 1919 serà el més conflictiu de tot el període analitzat, amb vint-i-tres vagues –juntament amb el 1920, amb disset–, la JLRS el considerava un període revolucionari ben tramat: “*Con sólo la enumeración de estos conflictos, hay motivos sobrados para caer en la cuenta de que obedecían a un plan preconcebido; plan eminentemente revolucionario, plan eminentemente perturbador de la economía y de la paz social.*”⁴⁶

La consolidació i l'esclat del pistolisme es produirà després de l'assassinat del jove Serafi Sala, un obrer militant de la CNT i recaptador de les quotes del Sindicat Únic. El seu enterrament va ser una demostració de la força dels anarcosindicalistes. Les accions violentes a Terrassa tenien un origen local: si donem per certes les afirmacions de les autoritats, podem concloure que a la ciutat hi havia un grup d'acció a sou del sindicat⁴⁷, però fortament lligades al model de les barcelonines; les relacions entre els membres dels sindicats únics eren molt fluides i la presència dels dirigents de la CNT catalana, habitual. En cinc anys, del mes de setembre de 1918 al setembre de 1923, es varen succeir trenta-set atemptats, amb nou morts –cada any hi haurà un assassinat, menys el 1920, que hi n'haurà quatre⁴⁸; del total, set eren persones lligades a la patronal– i setze ferits.⁴⁹

El 13 de gener de 1919, s'aprovà un acord entre l'Institut Industrial i els obrers fabrils sobre l'aplicació de la jornada laboral de 9 hores diàries (54 hores) i de 48 hores pel treball nocturn. La realitat, però, era que no s'aplicava a totes les fàbriques⁵⁰. Aquest dia hi va haver una vaga general que va afectar més de 10.000 treballadors de diferents sectors. El 21 de febrer es tanca per ordre judicial el Sindicat Obrer i el Cafè de les Víctimes i el 26 de febrer, augmenta l'efervescència social, diverses fàbriques es van declarar en vaga per demanar la jornada laboral de 8 hores –fins i tot se suspèn el Carnestoltes–, sota la influència de la vaga de La Canadenc. El mes de març continuen les vagues i es generalitzen a final del mes. La Guàrdia Civil, el 2 d'abril tancarà el local del Sindicat Obrer i el 7 d'abril dissoldrà a cavall una concentració d'obriers a la plaça Vella. L'Institut Industrial va readmetre els acomiadats, el dia 10, i es va implantar la jornada setmanal de 54 hores. El 23 es pot donar per finalitzada la vaga i els soldats deixen Terrassa –secció de metralladores del batalló de Reus–. L'estat de guerra s'aixecarà el 3 de setembre de 1919.

El nou cicle vaguístic d'octubre i novembre portarà a fer que la JLRS demani als patrons l'estudi del Plan de Trabajo Cooperativo, una proposta per pal·liar la greu crisi social, presentada per Ramon Campos Celma⁵¹ els dies 22, 24 i 29 de desembre de 1919. Camps era un dirigent socialista local i vocal obrer de la JLRS, des del 1919 fins al 1931⁵², que arribarà a ser alcalde de Terrassa, de març a desembre de 1932, substituint Avel·lí Estrenjer i Macià, primer alcalde republicà terrassenc i autor de l'informe de la JLRS, de desembre de 1931. La línia general de política reformista obrera terrassenca –legalitat, pactes mútuament beneficiosos i terrassenquisme–, quedava recollida al preàmbul de la proposta del pla de treball cooperatiu entre obrers i patrons: “*De algún tiempo a la fecha, por el creciente desacuerdo en que han vivido patronos y obreros, la producción ha sufrido una merma no inferior a un 20 por 100. Esa merma será todavía mucho mayor si se reanuda el trabajo sin haber echado las bases de una perdurable y racional armonía y habiendo vencedores y vencidos. Todo esto pudiera desaparecer, con grandes ventajas para la Industria y plena satisfacción para todos los sectores del Tra-*

Retrat de treballadors del tèxtil, anys 30.
 Autor: Desconegut. Fons Fotos Francino.
 AMAT. Ref. 1299967

bajo, organizando éste con cierto carácter cooperativo que le diera al obrero la sensación de que trabajaba en cierta parte para sí. Hijo de Tarrasa y habiendo vivido siempre en ella, excuso decir que siento en el fondo de mi alma los más férvidos anhelos por que ésta se desarrolle próspera y feliz, y a tal finalidad consagro y consagraré siempre mis mermados valimientos.”⁵³

Les dues formes de fer sindicalisme, la socialista, moderada i contemporitzadora, i la de l'acció directa de l'anarcosindicalisme es mostren irreconciliables a Terrassa –tant en la Restauració com en la dictadura o en la República–. Així explica la situació l'alcalde i

president de la JLRS, Emili Soler i Anglada, l'any 1919: “Desde que se constituyó en esta ciudad el llamado Sindicato Único, los afiliados a él, y son todos los obreros constituidos en sociedades de los distintos ramos de la producción, unos por voluntad y otros coaccionados, han proclamado la norma de no querer nada con las Autoridades, sea cualquiera el carácter de éstas; y al acordar una huelga, la plantean y desarrollan sin dar conocimiento previo y sin admitir intervención alguna que no sea la de parte directamente interesada; dándose también el caso de que si se trata de indagar cuál es la Junta o Comisión dirigente del movimiento, contestan los interesados que entre ellos no

hay Junta ni Comisión de ninguna especie, que todos obran con igual autoridad y representación, y que sus asuntos no más quieren tratarlos con aquellos que directamente han de resolverlos."⁵⁴

L'abril de 1919 a Terrassa apareixerà una nova opció sindical, el Sindicat Obrer Catòlic d'Oficis Varis, amb 700 afiliats, després Sindicat Obrer Catòlic de l'Art Fabril, el 1920, amb 3.000 afiliats. Un sindicalisme reaccionari, contrarevolucionari i submís davant de la patronal, que cercarà trencar el Sindicat Únic, però que no arribarà mai a aconseguir-ho, com demostra el seu enfonament total després de la dictadora de Primo de Rivera. El sindicat donarà suport al Proyecto de Trabajo Cooperativo elaborat per Camps a la JLRS, que preveia una participació obrera en els beneficis industrials, un plantejament que ells també defensaven i consideraven un element "integrante del programa del sindicalismo católico"⁵⁵.

El dia 14 de febrer el sindicat d'obrers catòlics va fer un sopar al Retiro, tindrà local propi –Font Vella, 40– i donarà suport a la JLRS en diverses qüestions. El 14 de juny demanarà a l'Institut Industrial un augment dels sous d'un 25%. Finalment, el 5 d'octubre el Sindicat d'Obrers Catòlics s'integra al Sindicat Lliure i entrar a formar part de la Federació dels Sindicats de Catalunya. El periòdic *El Obrero*, que des de la seva fundació –l'1 de juny de 1919– havia estat el portaveu del SOC, a partir de l'1 de desembre de 1920 ho era del Sindicat Lliure de Terrassa i Comarca, dirigit per l'Emèric Puigferrat Bob (1874-1929), dirigent dels sindicats lliures. L'1 de desembre el SOC reconeix la seva impossibilitat de controlar el moviment obrer local i la seva unió al sindicat lliure: "...pero la experiencia nos ha demostrado que la mayoría de los obreros de esta ciudad o les simpatizan las ideas anarquistas, o son cobardes, o son unos solemnes ignorantes. [...] Así como nosotros rectificamos nuestro proceder pasando al Sindicato libre, rectifican su proceder los patronos, obreros y en general todas las personas de buena voluntad y bien unidos..."⁵⁶

A finals de l'any 1919, els industrials decideixen aturar la feina i tancar les empreses, la crisi de sobreproducció començava a aparèixer, però els motius al·ludits van ser uns altres:

"...En vista de los continuos atentados que contra los obreros y patronos se suceden de un año a esta parte en

nuestra querida ciudad, de los actos de sabotaje efectuados, de los conflictos ininterrumpidos que se presentan, teniendo el pleno convencimiento de que todo ello es fruto de la campana Sindicalista practicada por el Sindicato Único o sea del llamado "rojo", no pueden los industriales de esta Ciudad continuar el trabajo que se suspende hoy, hasta el momento que se crean garantizados de que sus obreros quedan desligados del citado Sindicato, ya que, dada la probada honradez de nuestros obreros, estos para conservarla, no pueden contribuir ni con su nombre ni con su cuota a sostenerlo y fomentarlo."⁵⁷

El 30 de desembre, els obrers aturats per les vagues i els *lock-outs* tornen a les seves empreses –aquests últims, segons explicà la JLRS, van rebre el salari corresponent, ja que es va considerar que no era per un tancament, sinó un acomiadament–, per inscriure's a les llistes de readmissió. A finals de gener de 1920 han tornat el 85% dels obrers tèxtils i només el 20% de la construcció.

L'any 1920 mostra una elevada conflictivitat social. Mentre les vagues es redueixen a menys de la meitat (12), respecte al 1919 (28), els assassinats (quatre) i atemptats augmenten, alhora que comença una forta crisi econòmica, amb la caiguda de les exportacions i de la producció. Així, si el 1917 s'acondicionaren 14.767 tones de llana i cotó, el 1920 van ser 9.479 i 5.922 el 1921. També al desembre el Banc de Terrassa, cor financer de la indústria local, va fer suspensió de pagaments, malgrat els grans beneficis obtinguts durant la Gran Guerra⁵⁸.

Els empresaris, davant de la situació, van aplicar una política de reducció de costos, amb acomiadaments i substitució de mà d'obra masculina per femenina i infantil, molt més barata; però també amb la fusió empresarial, com van fer amb la creació de l'empresa SAPHIL SA.

Entre els mesos de juny i desembre de 1920 es van fer tres grans vagues. La primera i més important va ser la de filatura d'estam –18 de juny 1920 al 24 de juliol–, que va afectar el 70% dels obrers del sector (que eren 665 homes i 435 dones) i que va tenir com a punt culminat un *lock-out* empresarial que portà 7.500 obrers a l'atur, pràcticament tot el sector tèxtil. Va finalitzar amb un acord⁵⁹. La segona la de la construcció, primer

la dels paletes –22-25 de juny–, afectà tot el sector, 500 obrers, i després dels rajolers –4-7 d'agost–, seguida pels 150 obrers del sector; ambdues van ser guanyades amb una millora salarial.

Finalment, la dels metal·lúrgics –del 9 d'agost al 9 setembre– afectà els 517 treballadors del sector, i va finalitzar amb un pacte presentat per l'alcalde Emili Soler, amb millores salarials i de condicions de treball.

*“El año 1921 se inauguró bajo pésimos auspicios. Las fábricas paradas por falta de materiales, las otras industrias y los oficios sin ocupación, por depender todos ellos más o menos directamente del ajetreo de las fábricas; miles de obreros paseando por las calles sus escuálidos rostros, y miles de esposas e hijos esperando en vano el retorno del esposo y del padre con la cara risueña anunciadora de próxima ocupación. Así transcurrieron diciembre de 1920 y enero de 1921...”*⁶⁰

La crisi econòmica era total. Terrassa, després de finalitzar el conflicte bèl·lic i de normalitzar-se la producció als països bel·ligerants, va partir de nou una crisi de sobreproducció i de pèrdua de valors de les mercaderies produïdes amb elevats preus de les matèries primeres que omplien els magatzems.

Entre l'any 1921 i 1923 no tenim registrat cap conflicte laboral i serà el moment en què la JLRS, amb l'acció del vocal obrer, el reformista, Ramon Camps i l'acció dels alcaldes nacionalistes, –Emili Soler, i encara menys, Pere Salom i Morera–, intentaran trobar una solució a la qüestió social amb el mecanisme del règim, mentre la CNT continuava treballant per enfortir el sindicalisme local. Així, el 4 de gener de 1923 va acordar organitzar sindicats únics als pobles i la reaparició de Solidaritat Obrera.

Ramon Camps va exposar, a la JLRSS, el que considera que és obligació dels empresaris: *“La crisis gravísima que la industria textil viene atravesando, arrastra fatalmente a la miseria a la clase obrera y la lleva al anarquismo por la senda de la desesperación, que es la peor de todas. Yo no creo, ni creó que lo creáis vosotros, que el pavoroso problema quede resuelto por parte de los patronos, con echar los obreros a la calle y cerrar las fábricas: sus intereses están más ligados que todo eso a los intereses obreros, y cuando así no fuera, por humanidad vienen obligados a buscar otra solución. Sería de incalculable efecto para el*

*presente y para lo futuro, que la clase patronal demostrase, en las actuales circunstancias, que se preocupa de la suerte de sus obreros, y para ello, nada mejor que implantar el seguro del paro forzoso.”*⁶¹

La patronal terrassenca, l'Institut Industrial i la Mútua Fabril, al mes de març, diuen que la solució no és responsabilitat de la JLRS, sinó dels obrers, patrons i sobretot de l'Estat. La Mútua Fabril va fer un conjunt de propostes, la majoria acceptades per la junta i comunicades per l'alcalde Soler, als ministres de Treball i de la Guerra. Les propostes de la MT eren: que les proposicions de la JLRS pesessin a l'IRS de Madrid i es converteixin en lleis; que s'executin obres públiques –caserna exèrcit, millores urbanes ciutat, ferrocarrils de Catalunya–; repatriació de les famílies obreres sense mitjans –ja ho estava fent la MT–; fabricació de productes per a l'exèrcit espanyol; mesures municipals de beneficència, etc.⁶²

Camps, al mes de juny, reconeix totes les iniciatives i continua amb l'afer contra l'antic vocal obrer de la junta, Roc Prunés –que també va ser administrador del Seguro Tarrasense–, que no volia dimetir del seu càrrec, com ja havia denunciat feia una dècada la CNT⁶³.

L'Ajuntament, entre 1918-1923, va estar en mans dels nacionalistes Emili Soler i Anglada (1918-1922) i Pere Salom i Morera (1922-1923)⁶⁴, enfrontats, d'una banda, el salisme –la dreta espanyolista, des del 1919 lligada a la Unió Monàrquica Nacional– i de l'altra el republicanisme aliat del reformisme obrer (socialista) i l'anarcosindicalisme. L'abril de 1923 el caciquisme serà derrotat pel nacionalista republicà Domènec Palet i Barba⁶⁵.

La JLRS va fracassar en el seu projecte reformista i el 1923, en Ramon Camps, ho reconeixia: *“El Sindicato Único, qué parecía haber quedado sepultado con el paro forzoso del 1920, revive en el acta correspondiente a Febrero de 1923, en la que el señor Camps se lamenta de que lo que la Junta no ha conseguido haciendo respetar el imperio de la Ley –el que las Agencias de Transportes procedieran a una más conveniente distribución de las cuarenta y ocho horas de trabajo semanales– lo vaya a conseguir dentro de pocos días el “Sindicato Único” en organización, por la imposición y la amenaza.”*⁶⁶

EL FRACÀS DEL REFORMISME OBRER SOTA LA DICTADURA PRIMORIVERISTA, 1924-1930

El restabliment de l'ordre social i nacional va tenir el suport de la burgesia catalana i especialment del salisme, que veia en perill el seu poder social i econòmic, per la força del moviment obrer i el polític, per la força creixent del catalanisme i sobretot del republicanisme.

Entre l'any 1924 i el 1931 es van crear a Terrassa 58 societats, d'aquestes 15 de caràcter obrer i sindical – moltes lligades als Sindicats Lliures–, una cooperativa, dues corals obreres –i, segons el BDACC, se'n crearen 76 (27, 1 i 1 respectivament)–. Els anys de màxima creació de societats obreres van ser el 1929 (11 entitats) i 1930 (15), segons Pere Solà.

La dictadura comença a Terrassa amb l'atracaament a la Caixa d'Estalvis de Terrassa, el dia 20 de setembre, en què resultava mort el sometent, Joan Castella⁶⁷. Dels dotze detinguts per l'atracaament, tres van anar a un judici sumaríssim: Jesús Pascual Aguirre; Josep Saleta, “Nano”, i Joaquim de Marco Martínez, tots de la CNT. Finalment, van ser condemnats a mort i executats el dia 23 de setembre –mentre Pascual ho feia en silenci, Saleta va cridar “Visca l'anarquia”–. Un dels seus el botxins, Rogelio Pérez, fou assassinat pels

El cop d'estat de Primo de Rivera va tenir el suport de la burgesia catalana i especialment del salisme, que veia en perill el seu poder social i econòmic per la força del moviment obrer anarcosindicalista i del republicanisme catalanista.

anarquistes el 7 de maig de 1924⁶⁸. Poc després de la mort del seu botxí, van cessar gairebé per complet els atemptats, la dictadura semblava que havia aconseguit imposar l'ordre i la llei. Però... “*Sin embargo, lo cierto es que el pistolero desapareció, primordialmente, debido al completo agotamiento de la clase obrera barcelonesa y de la militancia cenetista tras años de dura represión.*”⁶⁹

La dictadura arribava amb una voluntat repressiva, especialment contra la CNT, que no va ser il·legalitzada de forma directa, sinó, per no obeir, el decret del 10 de març de 1923, que obligava els sindicats a presentar els reglaments, estatuts, actes, activitats, llibres de registres d'afiliats i comptabilitat, ja que consideraven que fer-ho significava col·locar el sindicat sota el control de l'Estat⁷⁰.

El Sindicat Únic de Terrassa, el 24 de gener de 1924, va celebrar una assemblea al cinema Catalunya per tal de reorganitzar-se. Es va fer sota la vigilància de l'agent governatiu, Fructuoso Álvarez. La junta escollida estava formada per: Celestí Altarriba, president; Francesc Sàbat, secretari; Andrés Avelino, i els vocals Esteban Moreno Medrano, Francisco Noguera Puig, Miguel Mas Corominas, Andrés Carbonell Brugués i Pedro Costa Sanllehi⁷¹. Però, al maig, va passar a la clandestinitat i a Terrassa, el 12 de juny de 1924, el Govern Civil va comunicar a la Mútua Fabril l'ordre de clausura de tots els sindicats i la reorganització dels diferents sectors de la classe obrera.

A Terrassa s'obria una nova realitat –igual que a Catalunya–, la dictadura donava un tractament diferenciat a les formacions sindicals existents a Espanya. D'una banda, va establir els mecanismes necessaris per neutralitzar el socialisme –UGT i PSOE– i de l'altra, els repressius per a desmantellar de l'anarquisme –CNT i FAI–. És a dir, la UGT i els sindicats lliures van sobreviure, no per la seva capacitat d'adaptació, sinó perquè no van perseguits sistemàticament, ja que eren útils a la dictadura.

A Terrassa aquesta hipòtesi queda corroborada per la baixa conflictivitat obrera –entre els anys 1924-1928–, que sempre havia dirigit l'anarcosindicalisme i ara no ho podia fer per la seva il·legalització i persecució. Però també, per les activitats desenvolupades per la JLRS –des del 2 de juny de 1924, ara transformada en “*Delegación local del Consejo de Trabajo*”– on continuarà participant l'obrer socialista i republicà Ramon Camps.

L'ascens del nacionalisme reformista, va finalitzar

abruptament amb el cop d'estat del general Primo de Rivera –el 13 de setembre del 1923 a Barcelona–. La dictadura va imposar els seus homes, que no eren altres que els de la burgesia salista –Josep Freixa i Argemí, Miquel Argemí i Barba, Pere Ribas i Martín i Salvador Utset i Payàs van ser alcaldes, entre el 1923-1925, tots ells enfrontats pels seus interessos personals– i finalment, Josep Ullés i Jover (1912-1917 i 1925-1930), un home fonamental del salisme, que tenia el suport del tinent coronel Jorge Villamide Salinero (1924-1928), amb qui controlava l'Ajuntament i la Unió Patriòtica sota la direcció d'Alfons Sala⁷².

La situació de la indústria tèxtil va ser difícil –sobretot l'any 1920 i 1921–, però posteriorment va millorar, a partir del 1924, i van començar a créixer les importacions europees. Malgrat tot, l'atur, l'abril del 1925, va ser de 2.752 obrers (un 27%) –segons la Mútua Fabril– i el 1927, 4.337 dels obrers (un 27,1%). L'anàlisi de l'evolució del volum de les primeres matèries condicionades –en tones i per any– confirmen la greu situació econòmica: 1917, 14.767; 1921, 5.900; 1925-1927, una mitjana de 8.200 i 1930, 7.906.

Ramón Camps, el 21 de maig de 1925, demana la intervenció dels empresaris, amb un discurs reformista, terrassenquista i encaixat en el model corporatiu dictatorial: “*Señores fabricantes que si no hacen lo humanamente posible para conjurar la crisis, el obrero se verá en la triste necesidad de haber de emigrar, y esto no lo harán los menos hábiles ni los de agotadas energías, sino los jóvenes y los especializados [...] Si hablo así, concluye, es por el amor que siento por la ciudad en que he nacido y a cuyo progreso vengo contribuyendo, aunque modestamente, desde el humilde lugar social que ocupo.*” Es proposa la creació d'una comissió de la JLRS per entrevistar-se amb una altra de l'Institut Industrial, formada per Camps, Arnaus, Jorba e Imbers.

La burgesia local volia evitar una nova crisi de sobreproducció, limitant la capacitat productiva, per la qual cosa va crear el Comitè Regulador de la Indústria Llanera –6 d'abril de 1927– i és, justament en aquest període, quan es produirà un increment de la indústria del gènere de punt –1920, 813 treballadors i 2.351, el 1932–, que es va convertir en la segona indústria de la ciutat; produïa, mitges, mocadors de cap, xals i bufandes.

Entre els anys 1925-1928, hom pot observar, segons la JLRS, una vulneració de la legislació laboral per part de la patronal terrassenca: “*Otra preocupación constante, fue la de haber de oponerse a las infracciones a las leyes de la Jomada mercantil, Trabajo de menores, Trabajo nocturno de la mujer, Trabajo en horas extraordinarias, turnos, etc.*” Fins i tot un cas de mort d'un nen de 10 anys: “*sobre el accidente que costó la vida de un niño de diez años. “Según mis noticias, el accidentado no era obrero” –respondió el señor Inspector–, “lío debiera serlo” –replicó el señor Camps– “pero mis informes son de que lo era, y que ganaba el estupendo salario de nueve pesetas semanales.*”⁷³

El 1927 la crisi continua i les demandes de solidaritat de Camps i Imbers, també; la patronal està pràcticament absent de la JLRS. I el seu president, l'alcalde salista, Josep Ullés i Jover, afirma que les ajudes als desocupats poden afavorir la vagància, com ha succeït a Londres, on els obrers prefereixen cobrar la lliura del socors, que les quatre o cinc del treball. Estaven aturats el 27,1% dels actius: el 24,1% dels homes; el 28,2% de les dones i un 35,2% dels menors. “*Aparecen en activo 5.670 varones, 4.737 mujeres y 1.242 menores; total, 11.649 y están parados, 1.803 varones, 1.858 mujeres y 676 menores [en] total, 4.337.*”

El discurs paternalista i patriarcal de la dictadura i de la burgesia local no es corresponia amb la realitat: “*Ante la tendencia observada en tres reglamentos interiores presentados a la aprobación, en los que desaparecen los subsidios por enfermedad y por maternidad, el Vocal obrero señor Camps hizo remarcar esa tendencia, y denunció que hay casas, algunas de importancia, que empiezan por no dar trabajo a la mujer casada para no haber de regatearle más tarde el subsidio ni las medias horas para amamantar a sus hijos; y otras casas que en cuanto llegan las obreras en cinta a los siete meses de embarazo, las despiden; todo lo cual pone en condiciones de inferioridad a la obrera casada con relación a la soltera, con grave daño para la economía de las familias obreras.*”⁷⁴

A partir del 1927 i sobretot del 1928, la dictadura –civil des de desembre de 1925– va perdre tensió i força, la qual cosa va animar els nacionalistes republicans de la Casa del Poble –Fraternitat Republicana–, sota la direcció de Samuel Morera, a preparar

una alternativa republicana per a les classes populars i la petita burgesia. En aquest projecte, el reformisme socialista de Ramon Celma i el seu sindicat, la Unió Local de Sindicat Obrers i Borsa de Treball (1923) no hi tenia cabuda.

Un altre element d'oposició al règim van ser, els diaris locals: *El Dia* (1918-1932), portaveu del catalanisme, primer proper a la Lliga i després a Acció Catalana; *La Acción* (1918-1930) –abans *Acción Republicana* (1915-1916)–, diari republicà escrit en castellà que va incorporar el català, fins a esdevenir portaveu del nacionalisme republicà (ERC), i finalment, *Terrassa* (1929-1930), periòdic d'esquerres, defensor de l'obrerisme i socialista, prosoviètic, crític amb les esquerres republicanes, l'anarquisme i la CNT, impulsat per Pere Vigués, del Bloc Obrer i Camperol.

La fundació de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), l'any 1927 a València, va comptar amb la participació d'alguns dirigents del sector més radicalitzat de l'anarcosindicalisme terrassenc.

El 30 de gener de 1928 gener es van fer les primeres vagues sota la dictadura dels treballadors de les empreses Electra Industrial, Reig i Cabanes, Closa, Clapes i Roca i Fontanals. L'11 de març 1929, els diaris terrassencs apunten a la necessitat de crear partits polítics per substituir la dictadura (*El Dia*). El 19 d'abril es produirà l'alliberament de Samuel Morera, Valentí Puigdomènech i Francesc Casas, membres de la Casa del Poble i de la Fraternitat Republicana, que havien estat detinguts, el 3 d'abril, quan portaven fullets revolucionaris. El 1930, tindrem l'aparició legal (registre) de la Unió Obrera de l'Art Fabril de Terrassa i el Sindicat Obrer del Ram de Construcció de Terrassa –ctra. Montcada, 74–, possiblement continuadors del que fundà Ramon Camps l'any 1924, però lligats ara a la CNT, de fet, Ramon Camps signarà un manifest d'aquest sindicat, el 17 de desembre de 1930. La CNT va celebrar un míting, el 21 de setembre de 1929, per donar a conèixer la seva fundació. Serà entre els anys 1929 i 1930 quan apareguin legalment, tots els sindicats lliures de cada gremi. Es preparaven per a la gran eclosió del moviment obrer, en pocs mesos quedaran en no res.

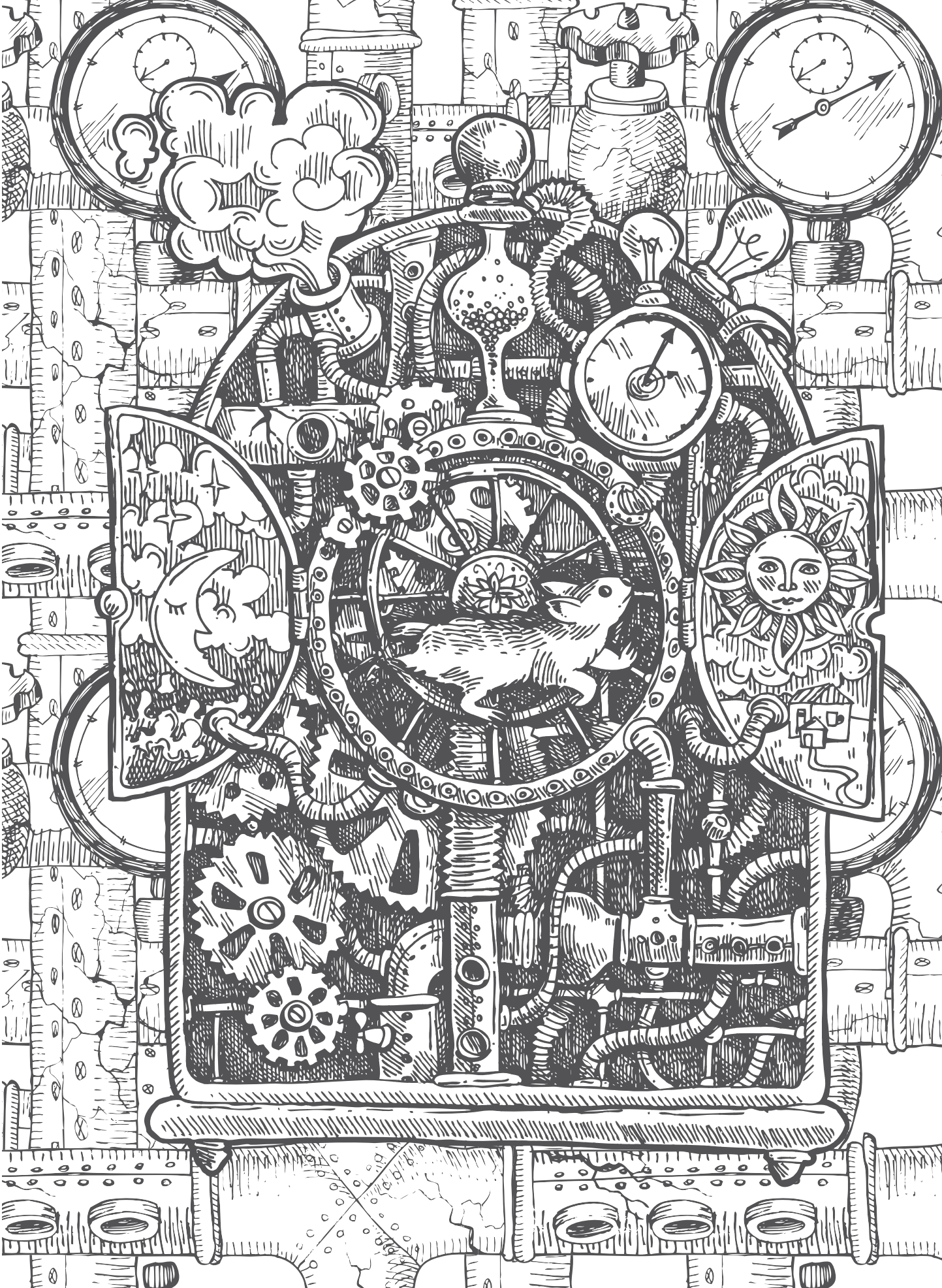
El 28 de febrer de 1930, el dictador dimiteix i s'exilia a París, on morirà poc després. El règim alfonsí intentarà la seva supervivència, però les mobilitzacions obreres –anarcosindicalistes–, republicanes i socialistes acabaran fent-lo caure.

El 1930 començarà a Terrassa amb grans mobilitzacions de caràcter democràtic: el 12 de març, 1.000 persones es concentren demanant l'amnistia i un Ajuntament democràtic; el dia 14, 1.000 dones signen un manifest en favor de l'amnistia total i, el 23, faran un àpat de germanor a la Masia Freixa. També la presència dels anarcosindicalistes serà evident, el 21 de novembre 1930 la policia retira els exemplars de les publicacions *La Noche* i *La Nau* perquè contenen un manifest del Sindicat Únic.

Círculo Obrero Republicano de Tarrasa, de Ramon Camps, serà un dels signants del Pacte de Sant Sebastià a Barcelona, que mostra la via republicana obrerista i reformista de Camps que es confrontarà amb la més moderada de Samuel Morera.

El moviment obrer començarà, lentament, un nou cicle vaguístic –el 9 de setembre, vaga de solidaritat amb un company a Teixits Pau Farnés; el 16 i 18 de setembre, vaga de tipògrafs; el 16 de desembre, vaga general de 48 hores, aplicació de l'Estat de Guerra (després dels *Fets de Jaça* del dia 13) i amb detinguts que seran alliberats el dia 18–, que esclatarà definitivament el 1931.

Aquest treball és una primera aproximació a l'estudi del moviment obrer terrassenc, entre el 1900 i el 1930. Cal aprofundir molt més sobre les forces transformadores de la ciutat, obrers/immigració i fàbriques/indústria i la lluita establerta entre els propietaris dels mitjans de producció la patronal terrassenca i les dues grans forces sindicals del moment, la CNT –revolucionària– i la UGT –reformista i representada pels obrers de la JLRS–. Només coneixent aquest passat obrer terrassenc, podrem entendre els esdeveniments succeïts entre 1931-1939, especialment els que estan relacionats amb la formació de la gran ciutat industrial obrera, però també les forces que portaren la repressió i la violència a la ciutat, abans, durant i després de la Guerra Civil que tan durament va marcar el nostre passat i encara marquen el nostre present.

NOTES

- 1 MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel. "Com s'organitzaven els obrers?". *Terme*, núm. 17, Terrassa, 2002, p. 63-74. PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes. "Terrassa, 1902-1909: de la vaga general a la Setmana Tràgica". *Terme*, núm. 20, Terrassa, 2005, p. 131-149.
- 2 BENAUL, Josep. "Aproximació a la història de la indústria de Terrassa. De la industrialització a l'economia de guerra, 1870-1939". Dins: *Terrassa, 100 anys a ritme de llançadora*. Terrassa: Museu Tèxtil de Terrassa, 1993, p. 155-167.
- 3 LACUEVA MORENO, Josep Lluís. *La conformació d'una ciutat. Immigració, societat i economia (1900-1985)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018, p. 71.
- 4 DEU BAIGUAL, Esteve. *La indústria llanera a Sabadell en el primer quart del segle XX*. Tesi doctoral dirigida per Josep Fontana Lázaro, UAB, 1986, vol. VI, pàg. 67.
- 5 Segons SOLÀ GUSSINYER, P. *Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de la seva demarcació. 1874-1966*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1993, p. 21-22. L'OAC consisteix en el següent: «El càlcul de l'oportunitat associatiu-cultural (OAC) es fa dividint la població pel nivell associatiu-cultural. Per a la població, es fa la mitjana del nombre d'habitants entre dos censos. El nivell associatiu-cultural s'obté per a cada dècada afegint a les entitats inscrites durant la dècada aquelles entitats de dècades anteriors de les quals ens consta l'existència en la dècada que considerem.»
- 6 ENRECH, Carles. "Treball femení i estratègies familiars davant el mercat laboral a Terrassa. Una investigació en perspectiva comparada (1920-1936)". *Terme*, núm. 24, Terrassa, 2009, p. 157-159.
- 7 MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel (2002), p. 63-74. PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes (2005), p. 131-149.
- 8 *Ibidem*, p. 131.
- 9 És la que consta com a constituïda legalment al govern civil de Barcelona. També a DDAA. *Terrassa 1887-1900*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1996, p. 120 i 137.
- 10 *La base de dades de l'Associacionisme català contemporani: 1868-1980*. (BDACC). IRMU. Disponible en línia: <https://www.irmu.org/base-de-dades-associacionisme> [20 d'octubre de 2023]
- 11 PUY I JUANICO, Josep. *Alfons Sala i Argemí, industrial i polític, 1863-1945*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1983, p. 31.
- 12 *El Sabadell y el periódico "El Trabajo" (1898-1913)*. CEDALL, centre de documentació (Badalona). Disponible en línia: https://www.cedall.org/Documentacio/Castella/cedall203507010_EL_Trabajo_Sabadell.htm [19 de maig de 2023]
- 13 RAGÓN, Baltasar. *Coses de terrassa Viscudes*. Terrassa: Imp. Joan Morral, 1950, p. 50-53.
- 14 Van participar a la vaga 2.783 obrers d'un total de 3.754. p. 39. Dades per a empreses i oficials a ACVOC-AHT. Fons Municipal. JLRS, caps 12.
- 15 Però la derrota portarà els èxits, en què els sindicalistes terrassencs van participar directament. "Era probablemente una consecuencia de la derrota sufrida en la huelga general de febrero de 1902. Sin embargo, los resultados de los conflictos emprendidos, caracterizados por el predominio de los fracasos con que acabaron, pueden haber contribuido a demostrar la necesidad de la reorganización y confluencia obrera que se abrió con Solidaridad Obrera en 1907 y culminó con la fundación de la CNT en 1910." ANDREASSI CIERI, Alejandro. "La conflictividad laboral en Cataluña a comienzos del siglo XX: sus causas." *Historia Social*, núm. 29, 1997, p. 43.
- 16 PUY I JUANICO, Josep (1983), p. 25-26.
- 17 "Als inicis del segle XX, moltes d'aquestes diferències encara persistien: major força i presència del sindicalisme i del republicanisme, una estructura industrial més desconcentrada a Sabadell, debilitat política dels sectors subalterns i hegemonia burgesa indiscutida, estructura industrial més concentrada a Terrassa." BENAUL I BERENQUER, Josep M. "Dues ciutats i dues polítiques. Sabadell i Terrassa 1900-1923". *Terme*, núm. 3, Terrassa, 1988, p. 13-18.
- 18 PUY I JUANICO, Josep. "La Terrassa de la Restauració". Dins: BENAUL Josep M. i altri. *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987, p. 325.
- 19 MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel (2002), p. 66.
- 20 ESTRENJER I MACIÀ, Avel·lí. *Monografía Histórica de la Junta Local de Reformas Sociales (años 1906-1924) y de la Delegación Local del Consejo de Trabajo (años 1924-1934) de la ciudad de Tarrasa*, Terrassa, Talleres Gráficos Hostench, desembre de 1931, p. 26. Original a ACVOC-AHT. Fons Municipal. Junta Local de Reformes Socials, caps, 12 (màquina d'escriure) i *Ídem*, Beneficència i assistència social, 1903-1934, caps, 14 (document imprès).

- 21 *Ibidem*, p. 4.
- 22 “...*algunas veces hemos dicho que un tal Roch (Roc), individuo de la Junta de Reformas Sociales, por obra y gracia de su propio nombramiento, estaba meneando la cola cerca del Sr. Pepet con la sana intención de pescar un empleo. Pues bien; para que se sepa que a psicológicos nadie nos gana, sabemos que el tal Roch, tiene instancia para Alguacil de nuestro Ayuntamiento y según rumores tiene probabilidades de éxito, dado los buenos servicios que ha prestado a la burguesía, durante la huelga del Arte Fabril.*” LVP, 4-11-1911, p. 4. Roc Prunés, vocal obrer de la JLRS, va ser triat com a vocal delegat a la junta provincial (gener de 1911) i posteriorment inspector auxiliar del Trabajo (desembre de 1917 i agost de 1919).
- 23 El diari obrer anarcosindicalista va ser *Germinal* (1905-1906 i 1912-1913). CLARAMUNT SOTO, Álex. “La prensa anarquista catalana (1881-1910). De la fundació de la FTRE a la fundació de la CNT”. Tesi doctoral. Director: TRESSERAS, Joan Manuel. UAB, Cerdanyola, 2019. <https://www.tdx.cat/bitstream/10803/668002/1/acs1de1.pdf> [10 de setembre de 2023]
- 24 “Això sembla abonar la hipòtesi que els organismes corporatius, on conflueixen salistes i regionalistes, estaven d’acord sobre la idoneïtat d’aquest “home d’ordre” –sobretot després de l’experiència de 1909–...” BENAUL I BERENGUER, Josep M. “Dues ciutats i dues polítiques. Sabadell i Terrassa 1900-1923”. *Terme*, núm. 3, Terrassa, 1988, p. 14.
- 25 “Primer Congreso de la Confederación Nacional del Trabajo de España”. *La Voz del Pueblo*, 26 d’agost de 1911, p. 1. *Ídem*, 9 de setembre de 1911, p. 1.
- 26 Descripció al detall de la vaga de 1910-1911 a. 1°. *Huelgas notables por declaración é incidentes. Huelga del Sindicato del Arte fabril de Tarrasa*. Instituto de Reformas Sociales, *Estadística de las huelgas (1911)*, Madrid, 1913, p. 19-32. <https://repositoriodocumental.mites.gob.es/jspui/handle/123456789/284> [21 de juliol de 2023]
- 27 La primera setmana d’agost va finalitzar la vaga de 14 mesos, i l’Institut Industrial va acordar: una jornada laboral de 62 hores i mitja –11 hores diàries, de dilluns a divendres i 7,5 hores, el dissabte i la tarda lliure–, establir la remuneració per hores i eliminar vuit festes no de precepte. La posició dels obrers queda recollida a *La Voz del Pueblo*, 2 i 9 d’agost de 1911, p. 1-3.
- 28 Un full volant de la Federació Obrera, del 6 de juny de 1912, denuncia que la JLRS no pot decidir res pels obrers, l’acusant de servir a la burgesia i d’aprofitar la clausura dels sindicats per traïr els treballadors, un fet greu per part de la burgesia terrassenca, però encara més pels obrers que en formen part. ACVOC-AHT. Fons Municipal. Junta Local de Reformes Socials, caps, 12.
- 29 “...*la Mutua Fabril (Sociedad de patronos) publicó una hoja dedicada a la opinión pública, explicando lo ocurrido y lamentando que una minoría se imponga a la mayoría de la masa obrera, haciéndola seguir caminos que, si fuera por la coacción, es de creer que no seguiría.*” Instituto de Reformas Sociales, *Estadística de las huelgas (1920)*, Madrid, 1922, p. 47.
- 30 “Ante el conflicto fabril”. *El Deber*, Terrassa, 9 d’agost de 1913, p. 1.
- 31 L’1 de desembre de 1910 es renova la JLRS. Entren per la patronal: Joan Puigbò i Sala, Josep Torruella i Vila i Josep Bailina Balaguer, vocals: Josep Casas i Ballbè, Jaume Biosca i Dalmau, Domènec Palet i Barba, suplents. Pels treballadors: Roc Prunés i Sanllehí, Francesc Aligué i Puig, Antoni Castells i Jorba –detingut a la vaga de 1913–, vocals: Jaume Casanovas i Ribera, Joan Ullés i Satlari i Rogeli Cantó, suplents. TAPIOLES, Judit i FIGUERES, Pere. *Terrassa, 1901-1919*. Terrassa: Arxiu Tobella, 1990, p. 141.
- 32 Sobretot en el Seguro Tarrasense –antecessor de Mutua de Tarrasa–. MARCET I GISBERT, Xavier. “El salisme. Moviment polític i bloc de poder”. *Terme*, núm. 5, Terrassa, 1990, p. 15-34.
- 33 1°. *Huelgas o conflictos dignos de mención por sus caracteres, duración e incidencias*. B) *Huelga de obreros de ramo del agua de Tarrasa (Barcelona)*. Instituto de Reformas Sociales, *Estadística de las huelgas. Memoria de 1917 y 1918*, Madrid, 1921, p. 149-159. RAGÓN, Baltasar (1950), p. 109-110.
- 34 MARCET I GISBERT, Xavier. *Qui ha manat a Terrassa? i altres reflexions*. Terrassa: Ègara, 1991, p. 31-47.
- 35 “Grandioso mitin en pro de la reducción de jornada”. *La Voz del Pueblo*. Terrassa, 28 de juny de 1913, p. 1.
- 36 “El Instituto Industrial y el Sindicato de Obreros Fabriles”. *La Voz del Pueblo*. Terrassa, 26 de juliol de 1913, p. 1.
- 37 “Reseña de un mitin”. *La Voz del Pueblo*. Terrassa, 2 d’agost de 1913, p. 1.

- 38 Article, 1 del *Real Decreto de 24 de agosto de 1913: Jornada máxima de trabajo y remuneración a destajo en la industria textil*.
- 39 Repositorio Documental Ministerio de Trabajo y Economía Social, Biblioteca Histórica, Instituto de Reformas Sociales. Estadística de las huelgas. <https://repositoriodocumental.mites.gob.es/jspui/handle/123456789/4> [13 d'octubre de 2023], Avel·lí (1931), p. 40 (taula).
- 40 FUNDACIÓ SALVADOR SEGUÍ. *El Congreso de Sants de la CNT*. Barcelona: Editorial Descontrol, 2018, p. 27, 45, 49, 50, 55, 56 i 176.
- 41 ENRECH, Carles. "Treball femení i estratègies familiars davant el mercat laboral a Terrassa. Una investigació en perspectiva comparada (1920-1936). *Terme*, núm. 24, Terrassa, 2009, p. 169-170.
- 42 MARINELLO BONNEFOY, Juan Cristóbal. *Sindicalismo y violencia en Catalunya 1902-1919*. GABRIEL SIRVENT, Pere. Tesis doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2014, p. 130.
- 43 Instituto de Reformas Sociales, *Estadística de las huelgas (1917 i 1918)*. Madrid, 1921, p. 14 i 220.
- 44 Instituto de Reformas Sociales, *Estadística de las huelgas (1917 i 1918)*, Madrid, 1921, p. 158 (Anàlisi de tota la vaga p. 149-159).
- 45 *Ibidem*, p. 153-154.
- 46 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 8.
- 47 "Miquel Vallespi, confesó haber sido el autor de los atentados a Llorenç Fainé, Josep Guardiola y Marc Humet. junto a otros cuatro individuos. Los detenidos conformarían una "cuadrilla" a sueldo del sindicato, cobrando entre 150 y 250 pesetas por cada atentado." MARINELLO BONNEFOY, Juan Cristóbal (2014), p. 499. BALTASAR, Ragón (1950), p. 136-137; TAPIOLES, Judit i FIGUERES, Pere (1990), p. 335-336; SÁBAT, Francisco. *Los anarcosindicalistas tarrasenses en el exilio*. Barcelona, autoedició, 1979, p. 19-21.
- 48 "Una numerosa comisión de representantes de todas las fuerzas, sociales de Tarrasa, presidida por el alcalde y don Alfonso Sala..., delegaciones del Ayuntamiento, de la Cámara de Comercio e Instituto Industrial y de los Gremios, ha visitado al presidente del Consejo y a todos los ministros, para protestar, en nombre de aquella ciudad, contra los crímenes que se vienen cometiendo en aquella población contra pacíficos e inocentes obreros, quedando impunes esos atentados. Los comisionados se proponen visitar a S. M. el Rey para exponerle la verdadera situación de Cataluña, especialmente la de la ciudad de Tarrasa, y para hacerle presente al Monarca la necesidad de que el Gobierno garantice el primero de los derechos individuales, que es el derecho, a la vida." "VISITAS DE PROTESTA", *La Vanguardia*, 5 novembre 1920, p. 14.
- 49 GARRETA, Jordi. "Els orígens de la conflictivitat social, 1910-19123". Dins: MARCET, *Terrassa segle XX*. Terrassa: Diari de Terrassa, 1993-1994, p. 108.
- 50 *Estadística de las Huelgas*. Informe per a l'IRS de l'alcalde, Emili Soler, president de la JLRS. ACVOC-AHT. Fons Municipal. Junta Local de Reformes Socials, caps 12.
- 51 "Ramón Camps Celma va ser un obrer tèxtil, sindicalista i polític terrassenc (Terrassa 1894-1971). El 1918 era el màxim dirigent de l'Agrupació Socialista terrassenca. Com a representant d'aquesta agrupació, durant els anys 20 va ser vocal obrer de la Junta Local de Reformes Socials, organisme mixt encarregat de supervisar el compliment de la legislació laboral. El 1931, sent membre electe. pel Centre Republicà Obrer, del primer consistori de la Segona República, fou alcalde de Terrassa de març a desembre de 1932. Durant la Guerra Civil va ser director del Sanatori de Torrebónica. Posteriorment va treballar a la Caixa de Terrassa i a la Caixa de Pensions". MARTÍNEZ DE SAS, María Teresa i PAGÀS I BLAI, Pelai. *Diccionario biográfico del movimiento obrer als Països Catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 306-307. El 9 de setembre de 1911, Ramon Camps era secretari de la Joventut Federal Nacionalista Republicana de Terrassa, en Salvador Imbers era el president. RAGÓN, Baltasar. *Terrassa (Historials i Efemèrides)*. Terrassa: Tallers Gràfics Josep Ventayol Vila, 1929, p. 142.
- 52 El 1919 els representants obrers a la JLRS eren: J. Entisne Cornadó i Ignasi Simon Armon, del Sindicat Obrer Catòlic d'Oficis Varis; Ramon Camps Celma i Joan Imbers Bayés, de l'Agrupació Socialista, i F. Vilardell, de la Societat d'Obrers Flequers, i A. Badrinas Casanovas, del Centre de Dependents del Comerç i la Indústria.
- 53 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 9-10. Pla cooperatiu complet: p. 10-15.
- 54 GUILLAMÓN, Agustín. "La nota del alcalde de Tarrasa a un formulario obsoleto (1919)". *Germinal*. núm. 6, Barcelona, 2008, p. 46-47.

- 55 HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Bernardo. “Moviment Catòlic i Associacionisme Popular Obrer a Terrassa, 1868-1923”. *Terme*, núm. 9, Barcelona, 1994, p. 43.
- 56 “La verdad ante todo”. *El Obrero*, 1 de desembre de 1919, p. 3.
- 57 PUY i JUANICO. Josep (1987), p. 341.
- 58 REYES RIERA, Adrià. *El Banc de Terrassa en el marc de la decadència bancària catalana, 1881-1924*. Barcelona: Edicions Proa, 1999, p. 208-211. La liquidació definitiva va ser el 1924.
- 59 IRS, *Estadística de las huelgas (1920)*, Madrid, 1922, p. 270. Explicació completa de la vaga a les p. 44-48.
- 60 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 18.
- 61 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 18.
- 62 *Ibidem*, p. 21-25.
- 63 “*Cesante por renuncia a don Roque Prunés*” Auxiliar Inspector de Trabajo. *La Vanguardia*, 20 novembre 1924, p. 17.
- 64 L’Ajuntament de Pere Salom aprova: adherir-se a l’homeatge a Rafael Casanova (6 setembre 1922) per unanimitat, reivindicar el dret d’autogovern i de federar-se a la resta de pobles ibèrics (16 octubre 1922) per onze vots a favor i set en contra. El dia 11 de setembre de 1923 el governador civil suspèn l’acord municipal per lluir a la façana de l’Ajuntament la bandera catalana; el dia 14, la minoria monàrquica municipal dona suport al cop d’estat (set) i el dia 18 es destituït l’alcalde.
- 65 PUY i JUANICO, Josep. *Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2015, p. 91-93.
- 66 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 26.
- 67 Informació complerta a *La Vanguardia*, 25 setembre 1923, p. 4.
- 68 RAGÓN, Baltasar (1950), pp. 150-153. CARLES I POMAR, Àngels. “L’atracament a la Caixa d’Estalvis de Terrassa”. *Terme*, núm. 17, Terrassa, 2002, p. 139-152. Altres implicats seran jutjats el 23 de febrer de 1925, Antoni Aracil i Josep Devesa van ser condemnats a la pena de mort i absolts, en sol·licitar la Caixa d’Estalvis i l’Ajuntament de Terrassa l’indult.
- 69 MARINELLO, Juan Cristóbal. “Pistolero y violencia sindical en Barcelona (1917-1923)”. *Barcelona Quaderns d’Història*, 2020, núm. 26, p. 147.
- 70 VADILLO MUÑOZ, Julián. *Historia de la CNT. Utopía, pragmatismo y revolución*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2019, p. 159.
- 71 *La Vanguardia*, 24 gener 1924, p. 8.
- 72 BRUGUERAS I TORRELLA, Jan. “La Restauració: articulació, creixement i control de la ciutat industrial (1877-1931)”. Dins: MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel (Coordinador). *Una Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 2018, p. 231-253. OLLER, Joan Manuel. “De la Dictadura a la ‘Dictablanda’”. Dins: MARCET, Terrassa segle XX. Terrassa: Diari de Terrassa, 1993-1994, 127-148. OLLER, Joan Manel. “La conflictivitat al carrer i a la fàbrica”. Dins: *Història Industrial de Terrassa*. Terrassa: Diari de Terrassa, Lunweg Ed., 1998-1999, p. 129-144. MARCET I GISBERT, Xavier (1990), p. 15-34.
- 73 ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí (1931), p. 27 i 29, respectivament.
- 74 *Ibidem*, p. 31.

BIBLIOGRAFIA

- ANDREASSI CIERI, Alejandro. “La conflictividad laboral en Cataluña a comienzos del siglo XX: sus causas”. *Historia Social*, núm. 29, 1997, p. 43.
- BENAU I BERENGUER, Josep M. “Dues ciutats i dues polítiques. Sabadell i Terrassa 1900-1923”. *Terme*, núm. 3, Terrassa, 1988, p. 14.
- BENAU I BERENGUER, Josep M. “Aproximació a la història de la indústria de Terrassa. De la industrialització a l’economia de guerra, 1870-1939”. Dins: Terrassa, 100 anys a ritme de llançadora. Terrassa: Museu Tèxtil de Terrassa, 1993, p. 155-167.
- BRUGUERAS I TORRELLA, Jan. “La Restauració: articulació, creixement i control de la ciutat industrial (1877-1931)”. Dins: MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel (Coordinador). *Una Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 2018, p. 231-253.
- CARLES I POMAR, Àngels. “L’atracament a la Caixa d’Estalvis de Terrassa”. *Terme*, núm. 17, Terrassa, 2002, p. 139-152.
- CLARAMUNT SOTO, Àlex. “La premsa anarquista catalana (1881-1910). De la fundació de la FTRE a la fundació de la CNT”. Tesi doctoral dirigida per Joan Manuel Tresserras,

- UAB, 2019. <https://www.tdx.cat/bitstream/10803/668002/1/acs1de1.pdf>
- DDAA. Terrassa 1887-1900. Terrassa: Arxiu Tobella, 1996.
- DEU BAIGUAL, Esteve. "La indústria llanera a Sabadell en el primer quart del segle XX". Tesi doctoral dirigida per Josep Fontana Lázaro, UAB, 1986.
- ENRECH, Carles. "Treball femení i estratègies familiars davant el mercat laboral a Terrassa. Una investigació en perspectiva comparada (1920-1936)". Terme, núm. 24, Terrassa, 2009, p. 157-159.
- ESTRENJER i MACIÀ, Avel·lí. Monografía Histórica de la Junta Local de Reformas Sociales años (1906-1924) y de la Delegación Local del Consejo de Trabajo (años 1924-1934) de la ciudad de Tarrasa. Terrassa: Talleres Gráficos Hostench, desembre de 1931.
- FUNDACIÓ SALVADOR SEGUÍ. El Congrés de Sants de la CNT. Barcelona: Editorial Descontrol, 2018.
- GARRETA, Jordi. "Els orígens de la conflictivitat social, 1910-19123". Dins: MARCET, Terrassa segle XX. Terrassa: Diario de Terrassa, 1993-1994. xxx
- GUILLAMÓN, Agustín. "La nota del alcalde de Tarrasa a un formulario obsoleto (1919)". Germinal, núm. 6, Barcelona, 2008. xxx
- HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, Bemardo. "Moviment Catòlic i Associacionisme Popular Obrer a Terrassa, 1868-1923". Terme, núm. 9, Barcelona, 1994, xxx
- Instituto de Reformas Sociales, Estadística de las huelgas (1911), Madrid, 1913, p. 19-32. <https://repositoriodocumental.mites.gob.es/jspui/handle/123456789/284>
- Instituto de Reformas Sociales, Estadística de las huelgas (1920), Madrid, 1922.
- Instituto de Reformas Sociales, Estadística de las huelgas. Memoria de 1917 y 1918, Madrid, 1921.
- La Base de dades de l'Associacionisme català contemporani: 1868-1980. (BDACC). IRMU.
- LACUEVA MORENO, Josep Lluís. La conformació d'una ciutat. Immigració, societat i economia (1900-1985). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.
- MARCET I GISBERT, Xavier. "El salisme. Moviment polític i bloc de poder". Terme, núm. 5, Terrassa, 1990, p. 15-34.
- MARCET i GISBERT, Xavier. Qui ha manat a Terrassa? i altres reflexions. Terrassa: Ègara, 1991, p. 31-47.
- MARINELLO BONNEFOY, Juan Cristóbal. Sindicalismo y violencia en Catalunya 1902-1919. GABRIEL SIRVENT, Pere, Tesi Doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2014, p. 130.
- MARINELLO, Juan Cristóbal. "Pistolero y violencia sindical en Barcelona (1917-1923)". Barcelona Quaderns d'Història, 2020, núm. 26, xxx
- MÁRQUEZ BERROCAL, Manuel. "Com s'organitzaven els obrers?". Terme, núm. 17, Terrassa, 2002, p. 63-74.
- MARTÍNEZ DE SAS, María Teresa i PAGÈS I BLAI, Pelai. Diccionario biográfico del movimiento obrer als països catalans. Barcelona: Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.
- OLLER, Joan Manel. "La conflictivitat al carrer i a la fàbrica". Dins: Història Industrial de Terrassa. Terrassa: Diario de Terrassa, Lunwerg Ed., 1998-1999, p. 129-144.
- OLLER, Joan Manuel. "De la Dictadura a la 'Dictablanda'". Dins: MARCET, Terrassa segle XX. Terrassa: Diario de Terrassa, 1993-1994, 127-148.
- PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes. "Terrassa, 1902-1909: de la vaga general a la Setmana Tràgica. Terme, núm. 20, Terrassa, 2005, p. 131-149.
- PUY I JUANICO, Josep. Alfons Sala i Argemí, industrial i polític, 1863-1945. Terrassa: Arxiu Tobella, 1983.
- PUY I JUANICO, Josep. Domènec Palet i Barba. Prohom de la Terrassa republicana. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2015.
- PUY i JUANICO. Josep. "La Terrassa de la Restauració". Dins: BENAUL Josep M. i altri. Història de Terrassa. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987.
- RAGÓN, Baltasar. Coses de terrassa viscudes. Terrassa: Imp. Joan Morral, 1950, p. 50-53.
- RAGÓN, Baltasar. Terrassa (Historials i Efemèrides). Terrassa: Tallers Gràfics Josep Ventayol Vila, 1929, p. 142.
- REYES RIERA, Adrià. El Banc de Terrassa en el marc de la decadència bancària catalana, 1881-1924. Barcelona: Edicions Proa, 1999, p. 208-211
- SÁBAT, Francisco. Los anarcosindicalistas tarrasenses en el exilio. Barcelona, autoedició, 1979, p. 19-21.
- SOLÀ GUSSINYER, P. Història de l'associacionisme català contemporani. Barcelona i les comarques de la seva demarcació. 1874-1966. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1993.
- TAPIOLES, Judit i FIGUERES, Pere. Terrassa, 1901-1919. Terrassa: Arxiu Tobella, 1990.
- VADILLO MUÑOZ, Julián. Historia de la CNT. Utopía, pragmatismo y revolución. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2019.

PREMSA I DOCUMENTACIÓ DIGITAL

Tota la premsa local terrassenca està digitalitzada a: <https://trencadis.diba.cat/>

Fraternidad Republicana, 1903-1908.

Egara, 1905-1911.

La Voz del pueblo, 1907-1913.

La Comarca del Vallés, 1910-1924.

Crónica Social, 1911-1913.

El Deber, 1912-1913.

Llibertat!: periòdic federal nacionalista republicà, 1912-1913.

Acción republicana, 1915-1916.

Boletín del Sindicato Comercial e Industrial de Tarrasa, 1917-1918.

Pàtria, 1917-1918.

El Día, 1918-1920.

La Acción, 1918-1930.

El Obrero: portavoz sindicatos católicos de Tarrasa, 1919-1920

Butlletí CADCI, 1927-1928.

Terrassa, 1929-1930.

L'Acció, 1930-1933.

El Trabajo” (1898-1913). CEDALL (Badalona).

https://www.cedall.org/Documentacio/Castella/ceda-ll203507010_EL_Trabajo_Sabadell.htm

La Vanguardia. Hemeroteca digital. <https://www.lavanguardia.com/hemeroteca>

Repositorio Documental Ministerio de Trabajo y Economía Social, Biblioteca Histórica, Instituto de Reformas Sociales. Estadística de las huelgas. <https://repositoriodocumental.mites.gob.es/jspui/handle/123456789/4>

ARXIUS I BIBLIOTEQUES

Arxiu Comarcal del Vallès Occidental i Arxiu Històric de Terrassa

Biblioteca Central de Terrassa, Fons locals. Premsa.